

staatsbosbeheer

Doelrealisatie 2006

Prestatieverantwoording aan het ministerie van
Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Missie Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer waarborgt de kwaliteit van een groene leefomgeving voor mens, plant en dier.

Inzicht in realisatie en voortgang

Voorwoord

Voor u ligt verslag Doelrealisatie 2006. Dit verslag geeft inzicht in de realisatie en voortgang van de door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gestelde doelen aan Staatsbosbeheer in 2006. Deze doelen zijn vastgelegd in de opdracht 2005 van ministerie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aan Staatsbosbeheer. Het verslag rapporteert over de doelen voor natuur, recreatie, landschap en cultuurhistorie, maar ook voor voorlichting, educatie en vermaatschappelijking. Verslag Doelrealisatie is de invulling van de wettelijke rapportageverplichting, zoals beschreven in de Wet Verzelfstandiging Staatsbosbeheer.

Anno 2006 is Staatsbosbeheer verantwoordelijk voor ongeveer 249.000 hectare natuurgebied. Hiervan beheert Staatsbosbeheer circa 217.000 hectare zelf. De overige hectares (circa 32.000 hectare) zijn grotendeels in erfpacht uitgegeven aan andere terreinbeherende organisaties. Van het door Staatsbosbeheer beheerde areaal bestaat minder dan de helft uit bos (circa 86.000 hectare). De overige 131.000 hectares zijn natuurgebieden zoals half-natuurlijke graslanden, heiden, duinen, stuifzanden, beekdalen en uiterwaarden. In de missie en de strategie van Staatsbosbeheer staat het waarborgen van groene leefomgeving voor mens, plant en dier centraal. Dit houdt in dat Staatsbosbeheer de aan haar toevertrouwde natuurgebieden beheert voor natuurbehoud, -natuurherstel en -ontwikkeling. Maar ook creëert Staatsbosbeheer rust en ruimte voor de verstedelijkte bevolking van Nederland. De hierbij behorende activiteiten worden in dit verslag omschreven. In dit verslag Doelrealisatie zijn ook de kwaliteitsbeoordelingen van de voorgaande 3 jaar in de beoordeling meegenomen om betrouwbaarder uitspraken te doen over de toestand van natuur in de gebieden van Staatsbosbeheer.

Van de afgesproken doelen natuur, bos en landschap blijkt dat op 88% van het beoordeelde areaal de planning is gerealiseerd. Dat betekent dat de geplande natuurkwaliteiten (vegetatie en broedvogels) aanwezig is. Opvalt dat de vegetatie zich gunstig ontwikkeld. In meer de helft van de beoordeelde gebieden de situatie wat betreft verbeterd. In 2006 is op bijna driekwart van het beoordeelde oppervlakte sprake van verbetering. Toestand van broedvogels laat een iets ander beeld zien. Ook hier is op een groot areaal verbetering opgetreden (38%), maar tegelijkertijd treedt op eenderde van de beoordeelde oppervlakte sprake is van achteruitgang. In 2006 is vooral de groep bosvogel sterk verbeterd. Voor de groep weidevogel geldt

dat de landelijk geconstateerde achteruitgang ook terug te zien bij Staatsbosbeheer. In de periode 2003-2006 is op 71% van de oppervlakte de weidevogelstand achteruitgegaan.

Speelbossen zijn een succesvol recreatieproduct van Staatsbosbeheer. Dit blijkt uit de vele vragen van gemeenten aan Staatsbosbeheer en de publiciteit rondom speelbossen.

De openstelling en toegankelijkheid van de natuurgebieden van Staatsbosbeheer blijft onveranderd hoog. Ook de tevredenheid over de natuurgebieden en recreatieve aanbod blijft ruim voldoende.

In 2006 zijn veel activiteiten ontplooid om draagvlak te verwerven voor natuur, natuur en landschap.

Zo heeft Staatsbosbeheer met het Landschapsmanifest onder andere via de media aandacht gevraagd voor de kwaliteit van het Nederlandse landschap. Staatsbosbeheer heeft de politiek gevraagd meer te investeren in natuur-educatie van basisschoolkinderen door natuuronderwijs buiten weer in het curriculum op te nemen.

Natuurbeheer is samenwerking. In 2006 zijn vele samenwerkingsverbanden verder verbreed. Met Recreatieschappen bijvoorbeeld door het koppelen van routenetwerken. Met Natuurmonumenten is de samenwerking op het vlak kennisuitwisseling en beheersactiviteiten geïntensiveerd. Ook met gezondheidsector wordt de samenwerking verkend. Vanouds zijn er op lokaal niveau vele contacten met individuele gezondheidspartijen. Enige honderden mensen vinden een dagbesteding in de Staatsbosbeheer gebieden. Vrijwel altijd is sprake van maatwerk en additioneel werk. Er komen steeds meer onderzoeken beschikbaar die het verband tussen natuur en gezondheid aannemelijk maken. Verdiepend onderzoek is gewenst voor het evalueren van de werkelijke effecten en resultaten op de gezondheid.

Staatsbosbeheer en haar medewerkers hebben met veel voldoening en enthousiasme gewerkt aan het beheer van natuur, bos landschap en openluchtrecreatie in opdracht van het ministerie Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. In 2006 zijn goede resultaten gehaald die inspireren om met veel energie dit werk te blijven doen voor nu en toekomstige generatie.

ir. C.J. Vriesman
algemeen directeur

Inhoudsopgave

1. Het behalen van onze doelen	4
2. Terreinbeheer	6
2.1 Algemeen	6
2.2 Beheerareaal	6
2.3 Realisatie natuurdoeltypen	7
2.4 Ontwikkeling van natuurkwaliteit	10
2.5 Externe audits	14
2.6 Landschap	17
2.7 Recreatie	20
2.8 Hout(oogst)	24
3. Voorlichting, Educatie en Vermaatschappelijking	26
3.1 Belangenbehartiging	26
3.2 Samenwerken	28
3.3 Politiek en bestuurlijke afweging op regionaal niveau: de Kaderrichtlijn Water	30
3.4 Algemene ondersteuning van het rijksbeleid	31
3.5 Participatie en vrijwilligers	36
3.6 Informatievoorziening	38
3.7 Educatie	40
3.8 Natuur Activiteiten Centra	41
3.9 Publieksbegeleiding: excursies/evenementen	44
4. Overige producten	46
4.1 Boomfeestdag	46
4.2 Innovatie	46
4.3 Natuur en gezondheid	48
5. Producten buiten de normkosten	50
5.1 Overlevingsplan Bos en Natuur	50
5.2 Soortenbescherming	54
5.3 Landschapsherstelplannen	55
5.4 Genenbank bomen en struiken	55
5.5 Ruimte voor de Rivier	56
Bijlagen	57

1. Het behalen van onze doelen

Inleiding

Het verslag Doelrealisatie 2006 geeft inzicht in de realisatie en voortgang van de door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gestelde doelen voor Staatsbosbeheer in 2006. Deze doelen zijn vastgelegd in het (concept) basisdocument 2006-2008 en de Offerte 2006 van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aan Staatsbosbeheer. Het verslag rapporteert over dat deel van de producten en diensten van Staatsbosbeheer die met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in het contract zijn afgesproken; de doelen voor natuur, recreatie, landschap en cultuurhistorie, maar ook die voor voorlichting, educatie en vermaatschappelijking.

Het verslag doelrealisatie is de invulling van de wettelijke rapportageverplichting aan de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, zoals beschreven in de Wet Verzelfstandiging Staatsbosbeheer. Het totale pakket aan 'groene' producten en diensten dat Staatsbosbeheer aan de samenleving aanbiedt, is breder. Zo voert Staatsbosbeheer beheeractiviteiten uit voor derden en realiseren wij meer producten met financiën van derden. Het fenomeen 'Speelbossen' is hiervan een voorbeeld. Anno 2006 is Staatsbosbeheer verantwoordelijk voor 250.000 hectare natuurgebied. Hiervan beheert Staatsbosbeheer ruim 215.000 hectare. De overige hectares zijn grotendeels in erfpacht uitgegeven aan andere terreinbeherende organisaties.

Leeswijzer

Het verslag doelrealisatie biedt een verantwoording over de opdracht 2006 aan het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit zoals beschreven in de Offerte 2006. Het verslag volgt daarom vrijwel volledig de indeling die gehanteerd is in de Offerte 2006.

In hoofdstuk 2 wordt eerst ingegaan op de stand van zaken van het terreinbeheer voor natuur en bos aan de hand van de Interne Kwaliteitsbeoordelingen. Hierbij is niet alleen de informatie van 2006 gebruikt, maar ook van de drie jaren daarvoor. Daarmee kunnen meer dan voorheen trends in de ontwikkeling van gebieden worden gevolgd. Elk jaar worden andere gebieden beoordeeld. Vervolgens wordt ingegaan op landschap en openluchtrecreatie.

In hoofdstuk 3 wordt verantwoording afgelegd over de diensten van vermaatschappelijking, educatie en voorlichting. Het laat zien hoe Staatsbosbeheer invulling geeft aan de opdracht om burgers, bestuur en maatschappelijke organisaties te betrekken bij natuurbeheer.

Hoofdstuk 4 geeft de inspanningen van Staatsbosbeheer weer op het gebied van specifieke ondersteuning van het (Rijks)beleid op de kerntaken en wordt ingegaan op innovatie.

In hoofdstuk 5 tenslotte vindt u verslaglegging van de diensten en producten die buiten de reguliere normkosten om voor 2006 zijn gemaakt. Het betreft aanvullende afspraken.

2. Terreinbeheer

Resultaten van het gevoerde beheer in de natuurgebieden

2.1 Algemeen

De door Staatsbosbeheer te leveren producten op het gebied van natuur, bos en landschap zijn te verdelen in enerzijds natuurdoeltypen en anderzijds recreatiedoeltypen. De realisatieperiode voor de doeltypen bedraagt tien jaar. Met behulp van Interne Kwaliteitsbeoordelingen wordt de kwaliteit van de terreinbeheerproducten gemeten. Jaarlijks wordt ongeveer 10% van het areaal op kwaliteit beoordeeld. Van deze Interne Kwaliteitsbeoordelingen worden zogenaamde externe audits afgenomen. Daarbij nodigen we deskundige externen uit om onze eigen beoordelingen tegen het licht te houden. In 2006 zijn externe audits uitgevoerd voor de objecten Boswachterij Schoonloo (Drente), Boswachterij Nunspeet (Gelderland), Westzaan (Noord-Holland) en Dommelbeemden (Noord-Brabant).

2.2 Beheerareaal

Beheerde areaal Natuur, Bos en Landschap

Ultimo 2006 bedroeg het beheerde areaal natuur, bos en landschap 217.067 hectare. De areaaltoename bedroeg in 2006 netto 1.460 hectare, terwijl een toename verwacht was van 2.800 hectare. De oorzaken van de kleinere toename worden onderzocht.

Binnen de doeltypenverdeling zijn ten opzichte van de planning (areaalstand ultimo 2004) opmerkelijke verschuivingen te zien bij de doeltypen 1 Nagenoeg natuurlijke eenheid, 5 Natte heide, 7 Verlandingsvegetaties, 9 Bloemrijk grasland, en 19 Korte vegetaties. Deze herallocaties vonden (met uitzondering van doeltype 5) vooral plaats in 2005. Voor de doeltypen 1 tot en met 12 is deze herallocatie conform de afspraken in het (concept) basisdocument. Doeltype 19 Korte vegetaties geldt als een ontwikkeldoeltype. Zie hiervoor tabel 1 in de bijlage.

Beheerde areaal Recreatie

Ultimo 2006 bedroeg het beheerde areaal recreatie 218.478 hectare. De areaaltoename bedroeg daarmee in 2006 netto 1.576 hectare, terwijl de planning 2.800 hectare was. Ten opzichte van de planning hebben er herallocaties plaatsgevonden naar met name doeltype opengesteld basisniveau.

Een natuurlijke bosstructuur: soorten als Goudvink en Zwartkop profiteren ervan.

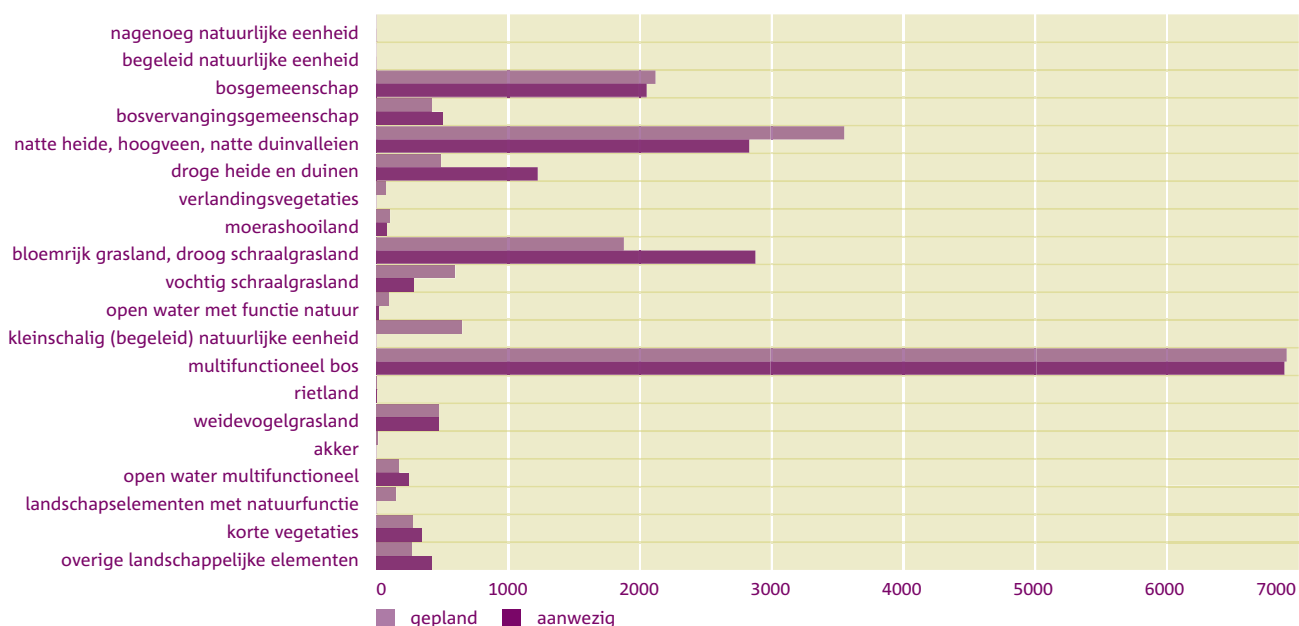

2.3 Realisatie natuurdoeltypen

In de Interne Kwaliteitsbeoordeling worden twee oordelen gegeven. Door vergelijking van het geplande subdoeltype met het aanwezige subdoeltype wordt vastgesteld of de afgesproken doelen gehaald zijn. Daarbij wordt bepaald of het aanwezige subdoeltype voldoet aan de specificatie van dat subdoeltype. Op landelijk niveau komt dit neer op het oordeel of aan de opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voldaan is. Door vergelijking van de tien jaar geleden vastgelegde Ausgangssituatie van de natuurkwaliteit en de huidige kwaliteit wordt de ontwikkeling van de natuurwaarden in termen van beter-gelijk-slechter vastgesteld. Dit geeft inzicht in de effectiviteit van het beheer en stof tot bijstelling van beleid, doelen en beheer. Zie voor een overzicht van het beoordeelde areaal figuur 2 en tabel 2 in de bijlage.

In de figuur 'Geplande en aanwezige doeltypen' zijn alle 20 doeltypen aangegeven, met hierin in hectare het aandeel dat gepland en ook daadwerkelijk aanwezig is. Van de geplande doeltypen is het grootste deel aanwezig (zie ook tabel 3 in de bijlage). Zo zijn de doeltypen 3 Bosgemeenschap, 4 Bosvervangingsgemeenschap, 13 Multifunctioneel bos en 15 Weidevogelgrasland nagenoeg volgens planning aanwezig.

Grafiek 3: Geplande en aanwezige doeltypen

De trend in natuurbeleid kan hier niet uit herleid worden, maar de kwaliteit die we hebben afgesproken is aanwezig.

Van doeltype 10 Vochtig schraalgrasland is van de geplande 630 hectare een deel nog niet gerealiseerd. Het gaat om 340 hectare, waarvan ruim 80 hectare de kwaliteit van Kamgras en Zilverschoongrasland heeft en circa 240 hectare tot het ontwikkeltype Bloemrijk grasland behoort. Het betreft een aantal verschillende objecten. Zie hieronder bij Graslanden.

Doeltype 12 Kleinschalig begeleid natuurlijke eenheden bevat een aantal subdoeltypen die een complex betreffen van bos, grasland en watervegetaties. Deze typen zijn lastig te plannen en door de hoge eisen die eraan gesteld worden lastig te realiseren (meer dan 90% van de kenmerkende vegetaties moeten aanwezig zijn). Het doeltype is dan ook nergens gerealiseerd. Dit (sub)doeltype was gepland in de uiterwaarden van de objecten Loevestein, Sint Andries, Waarden bij Hurwenen en Bemmelse, Gendtse en Klompenwaard. De kwaliteiten zijn daar gelijk gebleven of licht vooruit gegaan. De gebieden waar het doeltype 12 Kleinschalig begeleid natuurlijke eenheid nog niet gerealiseerd is vallen onder het ontwikkeltype Bloemrijk grasland (subdoeltype 9).

Een soortgelijke situatie doet zich voor bij doeltype 18 Landschapselementen met natuurfunctie. Hieronder vallen de houtwallen, singels en graften. Voor de 140 hectare die hiervan gepland is kon niet aan de norm van 90% aanwezigheid van kenmerkende vegetaties worden voldaan. Deze hectares zijn ondergebracht bij het ontwikkeltype 20.2 Landschappelijke beplantingen en Overige bossen. De kwaliteit van de houtwallen is in de beoordelingsperiode gelijk gebleven.

Realisatie van de planning

Uit de realisatie van de planning van de doeltypen blijkt dat op 88% van het beoordeelde areaal het geplande doeltype is gerealiseerd.

Beoordeelde objecten in 2006

■ Eigendom ■ Aankoop 2006

1 Van Oordt's Mersken	23 Loenense en Oosterhoutsewaard
2 Skierren	24 Haaksbergerveen
3 Ruinen Boswachterij	25 Achter de voort
4 Boswachterij Hooghalen - Grolloo	26 Gravenbos
5 Sleenerzand Boswachterij	27 Stroomesch
6 Bargerveen	28 Arkemheen
7 Beekvliet	29 Randmeer Oeverlanden
8 Gorssel	30 Oostereng
9 Laren	31 Wageningse Uiterwaarden
10 Neede	32 Lakemond
11 Buren	33 Ommen - boswachterij
12 Hurwenen, Waarden bij	34 Maria- en Deurnse Peel
13 Lienden	35 Schouwen-Duiveland
14 Linge oevers-oost	36 Overlaat
15 Loevestein	37 Armenland Ruwiel
16 Maurik, Waarden bij	38 Bijleveld
17 Sint Andries	39 Kockengen
18 Wamel, Waarden bij	40 Benschop
19 Spijk-Bremerberg	41 Broek en Blokland
20 Bemmelse Gendtse en Klompenwaard	42 Austerlitz
21 Huissense en Roswaard	43 De Vuursche
22 Lobberdensewaard en Tolkamerdijk	44 Groeneveld

Niet gerealiseerd zijn onder meer het al genoemde hoogveen (700 hectare), houtwallen en het complex van terreintypen. Samen betreft dit een kleine 1.500 hectare. Daarnaast zijn er doelen nog niet gerealiseerd in de natte en vochtige schraallanden (480 hectare), heide met struweel en bos (125 hectare) en wintereiken-beukenbos (120 hectare). Dat geldt ook voor kleinere oppervlakten in diverse subdoeltypen.

Beoordeeld areaal

9,1% van het areaal is beoordeeld. Het betreft 44 Interne Kwaliteitsbeoordelingen met een oppervlakte van 19.604 hectare (zie tabel 2). Van deze oppervlakte is over circa 1.300 hectare geen oordeel over de doelrealisatie uitgesproken. Voornaamste redenen hiervoor zijn dat geen gegevens verzameld zijn of dat het gronden betreft die pas recent in beheer zijn gekomen. In het laatste geval worden doelen en beheer in de beoordeling wel beschreven.

Oorzaken niet behaalde doelen

In de figuur 'Oorzaken van niet behaalde doelen' staat aangegeven wat de oorzaak is van het niet behalen van de doelen. Het betreft een oppervlakte van 2.966 hectare. De percentages betreffen de oppervlakte waarop het doel nog niet is gerealiseerd. In een aantal gebieden spelen meerdere oorzaken een rol, waardoor het totaal van de percentages boven de 100% komt.

Op 5% van de oppervlakte is sprake van onvolledig of onjuist beheer. In het natuurgebied Overlaat is sprake van complexe terreinomstandigheden die het maaibeheer bemoeilijken. In Sleenerzand is nog geen gevolg gegeven aan het uitwerkingsplan om heide (meer) van bos te ontdoen. In Ommen had de heide geplagd moeten worden om beter resultaat te bereiken maar dit is niet gedaan omdat in Bargerveen prioriteit is gegeven aan hoogveencondities ten koste van herstel van broekbossen. Op 4% van de oppervlakte is sprake van ontoereikende belangenbehartiging.

Op een derde van de oppervlakte waar het doel nog niet gerealiseerd is, is de planningstermijn nog niet verstreken. Deze planningen van het te realiseren subdoeltype dateren in principe van tien jaar geleden, het begin van de beheerperiode waarin het subdoeltype gerealiseerd moet worden. In deze beheerperiode zijn kennis van en inzichten in de ontwikkelingsmogelijkheden van een gebied vergroot, waardoor achteraf geconstateerd kan worden dat we beter voor een ander doel hadden kunnen kiezen. Wanneer eventuele wijzigingen van het doel administratief niet verwerkt zijn kunnen ook nog eens de verkeerde doelen beoordeeld worden.

Op een kwart van de hectares is het doel niet gerealiseerd, omdat de planningstermijn nog niet verstreken is. Voor deze gebieden is de afgelopen jaren (korter dan tien jaar geleden) een uitwerkingsplan (beheerplan) opgesteld, dan wel is er sprake van recente aankopen. Daarin kan het doel ten opzichte van de voorgaande periode aangepast zijn. Voor dit nieuwe doel geldt weer een realisatieperiode van tien jaar. Deze is op het moment van beoordeling in 2006 nog niet verstreken.

Oorzaken van niet behaalde doelen

Doeltype	%
Beheer anders/voldoende	5
Externe belangenbehartiging anders/onvoldoende	4
Planning niet juist/onvoldoende	33
Planningstermijn nog niet verstreken	25
Verdroging, verzuring, vermesting	29
Onvoldoende toepassing instrumentarium door derden	0
Versnippering	0
Veranderde recreatieve behoefte	0
Overige	31

Op 29% van de oppervlakte waar het doel nog niet is gehaald ligt dat aan externe factoren, zoals verdroging, verzuring en vermesting. In het gebied Van Oordt's Mersken in Friesland zakt in de zomer het grondwater te diep weg. In de Mariapeel in Brabant zijn de afgelopen jaren al veel maatregelen voor verhoging van de waterstand getroffen: verdere verbetering van peil en fluctuaties zijn nog mogelijk. Per gebied wordt in aansluiting op de kwaliteitsbeoordeling bezien of verbetering in de milieuomstandigheden te verwachten is.

2.4 Ontwikkeling van natuurkwaliteit

Zoals al is aangegeven wordt in de Interne Kwaliteitsbeoordelingen de huidige situatie vergeleken met die van circa tien jaar daarvoor. De vergelijking betreft de doelcomponenten vegetatie en broedvogels. Zo kunnen wij bepalen of deze in een gebied beter zijn geworden, gelijk zijn gebleven of achteruit zijn gegaan. Ieder jaar wordt circa 10% van het areaal van Staatsbosbeheer beoordeeld. Dit betreft steeds een andere 10%, zodat na tien jaar alle gebieden zijn beoordeeld. Vergelijking van de gegevens over de Interne Kwaliteitsbeoordeling over meerdere jaren om een trend te signaleren is daarom niet mogelijk, omdat wij niet dezelfde gebieden met elkaar vergelijken. De ontwikkeling in één jaar (sterk) kan beïnvloed worden door de situatie in één gebied waarvan de oppervlakte zwaar meetelt in het geheel. Door de gegevens over de ontwikkelingen van meerdere jaren te tellen kunnen hardere uitspraken over vegetatie en broedvogels worden gedaan. Hieronder worden de gegevens van vegetatie en broedvogels over de periode 2003-2006 vermeld: het betreft circa 40% van het areaal met redelijk recente gegevens. Door de grotere oppervlakte die het betreft kan een uitsplitsing naar specifieke terreintypen gemaakt worden. Opvallende gegevens van 2006 worden hierbij aangegeven.

Bij de interpretatie van de gegevens moet men bedenken dat alleen de ontwikkelingsrichting aangegeven wordt en geen kwaliteitsniveau. Indien er dus sprake is van verbetering kan dit betekenen dat een zeer slechte uitgangssituatie beter geworden is (maar nog niet voldoet aan de norm), of dat een al goede situatie (die al ruim voldoet aan de norm) nog beter geworden is. Om dit euvel op te vangen zouden de gegevens in kwaliteits-

klassen verzameld en gepresenteerd moeten worden. De huidige systematiek over de Interne Kwaliteitsbeoordeling voorziet daar echter niet in.

Ontwikkeling van de vegetatie

De vegetatie ontwikkelt zich gunstig. In de periode 2003-2006 is ruim 25.000 hectare beoordeeld. Op ruim de helft (53%) van de beoordeelde oppervlakte is sprake van verbetering. Voor 4% is er sprake van achteruitgang. Voor de rest is de situatie nagenoeg gelijk gebleven. In 2006 is op bijna driekwart van de oppervlakte sprake van verbetering en slechts op 3% sprake van achteruitgang. Zie hiervoor figuur 'Ontwikkeling vegetatie 2003 - 2006' (tabel 5 in de bijlage).

Hoogveen en heideterreinen

In de periode 2003-2006 is ruim 6.200 hectare beoordeeld. Dit maakt een uitsplitsing naar natte en droge heide mogelijk. In 2006 is 3.500 hectare van dit terreintype beoordeeld. Op 96% van de oppervlakte constateren wij een verbetering van de vegetatie.

Natte heide en hoogveen

Betreft doeltype 5 Natte heide en hoogveen. Over de periode 2003-2006 is ruim 4.000 hectare natte heide en hoogveen beoordeeld. Op 98% van de oppervlakte is sprake van vooruitgang.

In 2006 is ruim 1.600 hectare hoogveen en ruim 1.500 natte heide beoordeeld in de natuurgebieden Bargerveen en Mariapeel en Deurnsche Peel. In beide natuurgebieden is de situatie vergeleken met tien jaar geleden verbeterd: hoogveenvorming is gestart of heeft zich uitgebreid.

Interessant is de ontwikkeling van hoogveen in de Mariapeel en de Deurnsche Peel. Door vernatting en het uitgraven van terreindelen zijn condities ontstaan voor beginnende hoogveenvoetplanten. Deze ontwikkelen zich goed. Elders in het gebied liggen hoogveenvoetplanten met soorten als Lavendelheide, Kleine Veenbes, Eenarig Wollegras, Wrattig Veenmos en Hoogveenmos.

In het Bargerveen zijn de kenmerkende vegetaties de laatste jaren door een beheer van vernatting en begrazing sterk uitgebreid. De Grauwe Klauwier is afgenomen van circa 100 naar 60 broedpaar. De Nachtzwaluw is toegenomen van 11 naar 26 paar. Van belang voor de toekomst van het Bargerveen is het tot stand komen van het grensoverschrijdende 'Internationaler Naturpark Bourtanger Moor - Bargerveen', waarmee een 16.000 hectare groot natuurterrein met hoogveengebieden gerealiseerd zal worden.

Droge heide en duinen

Betreft het doeltype 6 Droge heide en duinen, exclusief het ontwikkeltype 6.6 Overige heiden. In de periode 2003-2006 is op een kleine twee derde van de oppervlakte (totaal 2.200 hectare) de vegetatie vooruitgegaan, op de rest gelijk gebleven.

Deze ontwikkeling lijkt in tegenspraak met andere bronnen die aangeven dat het met de heide minder goed zou gaan. De hier gepresenteerde gegevens betreffen steeds een vergelijking van de huidige situatie met die van circa tien jaar geleden. In die periode is duidelijk vooruitgang geboekt, zon-

Verdroogd hoogveen komt opnieuw tot leven, het veenmos begint weer aan te groeien.

der dat in alle gevallen sprake hoeft te zijn van goed ontwikkelde vegetaties en broedvogelpopulaties.

In 2006 constateerden wij in het stuifzandgebied van het natuurgebied Ruinen spectaculaire verjonging van de Jeneverbes, terwijl deze soort zich in het algemeen moeizaam verjongt. In het natuurgebied De Vuursche is door begrazing de heide weinig vergrast en opvallend soortenrijk.

Graslanden

De graslanden betreffen de doeltypen 8 Moerashooiland, 9 Droog schraalgrasland, 10 Vochtig schraalgrasland, 15 Weidevogelgrasland, exclusief de subdoeltypen waarvoor geen vegetatiedoelen bestaan (subdoeltype 9.6 Bloemrijk grasland en subdoeltype 15.2 Wintergastenweide).

Op ruim de helft van de oppervlakte (totaal 6.800 hectare beoordeeld) is in de periode van 2003-2006 de vegetatie van de graslanden vooruit gegaan. Op 8% is sprake van achteruitgang. In 2006 is de situatie op bijna de helft (48%) beter en op 14% slechter geworden.

Qua vooruitgang is er geen verschil tussen natte en vochtige graslanden enerzijds en droge schraallanden anderzijds: beide ruim de helft. Wel gaat het in 18% van de natte en vochtige graslanden slechter tegen slechts 4% van de droge graslanden.

In het natuurgebied Bargerveen wordt het doel op 145 hectare vochtig schraalland nog niet behaald maar is er wel sprake van vooruitgang. Verdere verbetering is afhankelijk van aanpalende eigenaren (verhoging oppervlaktepeilen). In Van Oordt's Mersken (143 hectare vochtig schraalland) wordt de minimale kwaliteit voor het subdoeltype nog wel gehaald maar gaat de kwaliteit achteruit. Door te grote waterpeilfluctuaties en verdergaande verzuring zal op een deel van het gebied handhaving van de vochtige schraallanden niet mogelijk zijn.

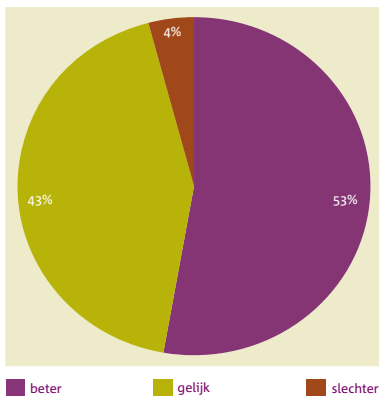

Als gevolg van verdroging verruigen de natte graslanden.

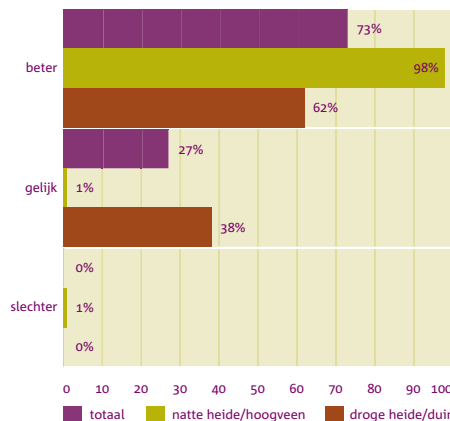
Ontwikkeling van de broedvogels

Analoog aan de vegetatie betreft de ontwikkeling van de broedvogels een vergelijking van de huidige situatie met tien jaar daarvoor. In de periode 2003-2006 is ruim 34.000 hectare beoordeeld.

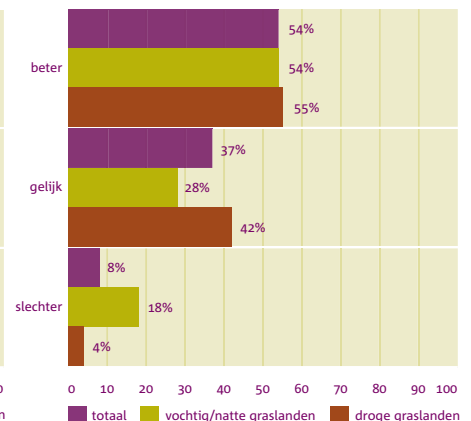
Grafiek 5:
Ontwikkeling vegetatie 2003-2006

Grafiek 5A:
Ontwikkeling vegetatie in heide 2003-2006

Grafiek 5B:
Ontwikkeling graslanden 2003-2006

Over de periode 2003-2006 is op 39% van het beoordeelde areaal de broedvogelstand verbeterd, terwijl op een derde (32%) van de oppervlakte sprake is van achteruitgang. In 2006 is de situatie op 70% van de oppervlakte beter. Dit wordt verklaard door de vooruitgang van de bosvogels in de in 2006 beoordeelde natuurgebieden.

Weidevogels

Betreft de broedvogels van subdoeltype 15.1 Weidevogelgrasland en subdoeltype 10.2 Veenweide. De ontwikkeling van de weidevogels volgt de landelijke trend. Er is sprake van grote achteruitgang. In de periode 2003-2006 is op 71% van de oppervlakte (ruim 3.000 hectare) de weidevogelstand achteruit gegaan.

In 2006 is er op 20% van de oppervlakte sprake van verbetering; over de periode 2003-2006 is dit maar 9%. De verbetering treedt op in Broek en Blokland. De stand is nog niet spectaculair, maar wel verbeterd ten opzichte van tien jaar geleden.

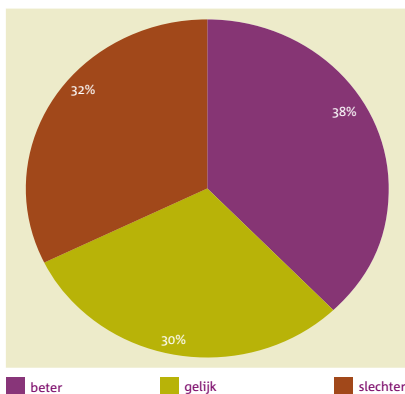
De achteruitgang in 2006 is groter. Deze betreft 40% van de oppervlakte. Zo is de situatie in Van Oordt's Mersken in 2006 nog steeds zeer goed, hoewel er wel sprake is van een achteruitgang in de zin van lagere aantallen broedparen. Door terreinomstandigheden is de dichtheid en het versgewicht van de wormen laag; dat kan een van de oorzaken zijn dat er minder weidevogels voorkomen.

Bosvogels

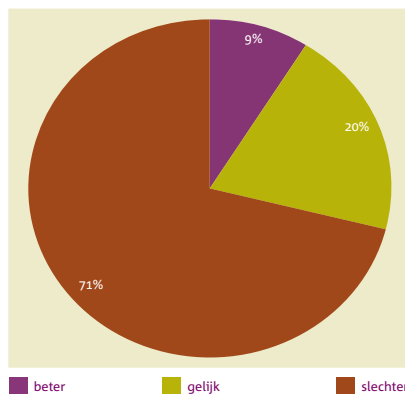
Het betreft de broedvogels van het Natuurbos (doeltype 3) en het Multifunctioneel bos (doeltype 13). Totaal is ruim 20.000 hectare beoordeeld. In de periode 2003-2006 gaat het op ruim de helft van de oppervlakte beter met de broedvogels in bossen. Op een derde van de oppervlakte gaat het slechter.

In 2006 gaat het op ruim twee derde van de oppervlakte juist beter dan in de gebieden die de voorgaande drie jaar werden beoordeeld en waarin de stand achteruit ging. De vooruitgang in 2006 betreft de bossen van natuurgebied De Vuursche, waar soorten als Goudvink en Zwartkop profiteren van de toename aan structuur. Toename is er ook van holenbroeders als Boom-

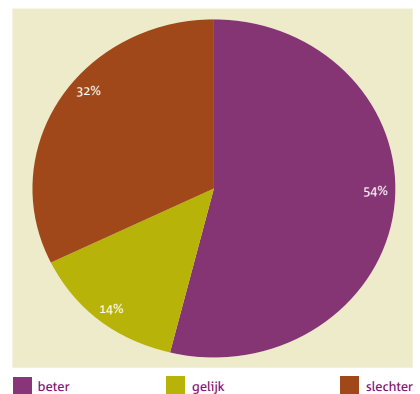
Grafiek 6:
Ontwikkeling broedvogels 2003-2006

Grafiek 6A:
Ontwikkeling weidevogels 2003-2006

Grafiek 6B:
Broedvogels in bos 2003-2006

klever en Grote bonte specht door het ouder en dikker worden van bomen. In laanbomen zijn twee broedgevallen van de kritische Kleine bonte specht gesignaleerd. Daarentegen zijn de Groene spechten verdwenen en is de Zwarte specht achteruit gegaan. Zie hiervoor ook tabel 6B in de bijlage.

2.5 Externe audits

Steekproeven op de Interne Kwaliteitsbeoordelingen zijn gehouden in Boswachterij Schoonloo (Drente), Boswachterij Nunspeet (Gelderland), Westzaan (Noord-Holland) en Dommelbeemden (Noord-Brabant). Bij een externe audit kijken externe deskundigen naar de juistheid, betrouwbaarheid en objectiviteit van de uitgevoerde interne beoordelingen. Tevens wordt de externe auditoren gevraagd om hun mening te geven ten aanzien van kansen en mogelijkheden in het beschouwde gebied, en om verbeterpunten voor de systematiek van de Interne Kwaliteitsbeoordeling aan te geven.

Boswachterij Schoonloo

Tijdens de externe audit beoordeelden de auditoren de uitvoering van het terreinbeheer, de juistheid van de interne kwaliteitsbeoordeling, de ontwikkeling van natuur- en recreatiewaarden en de door Staatsbosbeheer nagestreefde ontwikkeling van het gebied.

Met betrekking tot de Interne Kwaliteitsbeoordelingen van het uitgevoerde terreinbeheer concluderen de externe auditoren dat de Interne Kwaliteitsbeoordeling over het algemeen juist is en dat de uitvoering van het terreinbeheer doelmatig plaatsvindt. Wel merken zij op dat de Staatsbosbeheermonitoring in het gebied niet altijd is afgestemd op concrete meetvragen. Ten aanzien van de ontwikkeling van de natuurwaarden oordelen de externe auditoren dat aanzienlijke toename van deze waarden te realiseren is wanneer het ecosysteem van de boswachterij en het aangrenzend beekdal integraal wordt benaderd. Het volume van de houtoogst zou moeten worden vergroot. Voor het optimale herstel van de natte schraallanden is het noodzakelijk dat het natuurlijk hydrologische systeem in en rond het beekdal wordt teruggebracht in zijn oorspronkelijke staat.

De auditoren zijn van mening dat de recreatiewaarden en landschappelijke kwaliteiten van dit beheerobject groot zijn. Deze waarden zouden nog kunnen worden vergroot door de slenken in het bos te verbinden met de openheid van het Elperstroomgebied, en door meer aandacht te besteden aan het landschappelijk decor van het bos.

Realisatie van natuurlijke verjonging door begrazing staat ter discussie.

Boswachterij Nunspeet

Naar het oordeel van de externe auditoren is in boswachterij Nunspeet op een voortvarende wijze de realisatie van een meer natuurlijke Veluwe in gang gezet. Door de standaardisatie van de Interne Kwaliteitsbeoordelingen blijven in het rapport over de Interne Kwaliteitsbeoordeling 'Boswachterij Nunspeet' de benodigde en gerealiseerde beheerprestaties echter onderbelicht, vinden zij. Het uitsluitend systematisch waarderen van de geplande en gerealiseerde output informeert, zeker voor doeltypen waarvoor de outputondergrenzen relatief laag zijn, volgens de externe auditoren onvoldoende

over de door Staatsbosbeheer verrichte beheerprestaties.

Op basis van outputkenmerken wordt in de Interne Kwaliteitsbeoordeling volgens de auditoren terecht geconcludeerd dat de geplande doeltypen grotendeels gerealiseerd zijn.

De auditoren vragen zich echter af of dit, bij ongewijzigde uitvoering van het terreinbeheer door Staatsbosbeheer, in komende planningsperioden duurzaam het geval zal zijn.

Naar de mening van de auditoren komt bij de toelichting op de doeltypenrealisatie in het rapport over de Interne Kwaliteitsbeoordeling een aantal belangrijke problemen in het kader van het terreinbeheer onvoldoende aan de orde. Het betreft onder meer problemen met betrekking tot de nagestreefde natuurlijke verjonging van loofbomen, de begrazingsdruk en de gewenste handhaving van open plekken in bos met accent natuur.

Beheermatige begrazing van het bos zal leiden tot de dominantie van naaldbomen in plaats van de gewenste loofbomen. Het is volgens de auditoren noodzakelijk om deze paradox in het natuurdenken op de Veluwe nadrukkelijker bij de natuurbeleidsmakers aan de orde te stellen. Daarnaast is het volgens de auditoren voor de gewenste toekomstige doelrealisatie in boswachterij Nunspeet noodzakelijk dat Staatsbosbeheer samenwerkt met andere eigenaren van bos- en natuurterreinen op de Veluwe. Dit is vooral van belang in het kader van het faunabeheer, de jacht en de begeleiding van de recreatie.

Dommelbeemden

De externe auditoren benadrukken in hun auditrapport de cultuurhistorische waarde van het beheerobject. De inrichting van het gebied is gebaseerd op een ingenieus watersysteem voor de landbouw. De belangrijkste aanbeveling die de externe auditoren doen betreft het uitvoeren van een landschapsecologische gebiedsanalyse en het op basis daarvan nagaan welke herstelmaatregelen ten aanzien van de inrichting wenselijk en mogelijk zijn.

Tevens wordt Staatsbosbeheer geadviseerd om de contacten met het Waterschap de Dommel en andere overheden aan te halen om de bijzondere kwaliteiten van het beheerobject Dommelbeemden onder hun aandacht te brengen.

De externe auditoren zijn tevreden over de kwaliteit van de interne kwaliteitsbeoordeling 'Dommelbeemden'. Zij geven echter wel aan dat als gevolg van de gedetailleerde opzet van de interne kwaliteitsbeoordeling landschapsecologische processen op het niveau van 'patroon' (het geheel van en de afwisseling in vegetatietypen en daarmee samenhangende fauna) niet zichtbaar worden gemaakt.

Westzaan

Het oordeel van de externe auditoren met betrekking tot het door Staatsbosbeheer uitgevoerde terreinbeheer en de inhoud van de opgestelde Interne Kwaliteitsbeoordeling is positief. Uit de audit blijkt een grote betrokkenheid van de stedelijke omgeving bij het beheer van het Westzaangebied. Daarentegen leeft bij die betrokken buitenwereld soms wel een verkeerd beeld van het door Staatsbosbeheer uitgevoerde terreinbeheer.

De natuurwaarden van het natuurgebied 'Polder Westzaan' blijken in de

Zaanse en Amsterdamse regio grotendeels onbekend.

Het Europese LIFE-subsidieproject 'verbraking Westzaan' biedt naar het oordeel van de externe auditoren een uitgelezen kans om met de omgeving te communiceren over de gemaakte beheerkeuzen. Verbreding van het draagvlak voor het beheer vraagt daarbij tevens om versterking van de recreatieve functie van de polder, met gevoel voor de kwetsbaarheid van het gebied.

Volgens de conclusie van de externe audits zijn de Interne Kwaliteitsbeoordelingen over het algemeen juist uitgevoerd. Ook is het uitgevoerde beheer als doelmatig beoordeeld. Uit de externe audits komen de volgende verbeterpunten naar voren:

- De systematiek van de Interne Kwaliteitsbeoordelingen leidt tot detaillering van de beoordelingen.
- Het is wenselijk om meer aan te sluiten bij de beoordelingen op het beoordeelde gebied in een grotere samenhang (landschapsecologische samenhang en grotere eenheden natuur).
- Meer aandacht hebben voor de landschappelijke samenhang in relatie tot natuurbeleving.
- Specifiek voor het bosgebied Nunspeet wordt geadviseerd om de gevolgen van begrazing en de bosverjonging te bekijken.

Opvolging aanbevelingen externe audits 2005

In het externe auditrapport Achterhoek-Zuid (2005) deden de externe auditoren een aantal aanbevelingen ter verbetering van de interne bedrijfssturing van Staatsbosbeheer. Dit was reden voor de leden van de Commissie Witteveen, gericht op de verbetering van de aansturing en de gestelde normkosten om dit natuurgebied te bezoeken.

Samen met de externe auditoren maakten de Commissieleden tijdens een veldbezoek in de beheereenheid Achterhoek-Zuid kennis met de praktische aspecten van de Staatsbosbeheer-bedrijfssturing en mogelijke verbeteringen daarin.

In het natuurgebied Strabrechtse Heide zijn met name de aanbevelingen van de externe auditoren met betrekking tot de recreatie en het delen en verspreiden van kennis over de heide inhoudelijk opgevolgd; het proces met betrekking tot de recreatiepoort 'de Plaetse' is versneld en de eerste besprekingen om te komen tot een 'Heidecult' hebben plaatsgevonden. De aanbevelingen van de auditoren ten aanzien van toepassing van de systematiek over de Interne Kwaliteitsbeoordeling zijn in 2006 toegepast bij de opstelling van het rapport over de Interne Kwaliteitsbeoordeling 'Mariapeel en Deurnsche Peel'. Bij de interne kwaliteitsbeoordeling van dit natuurgebied werd het uitgangspunt om een gebied vanuit verschillende aggregatieniveaus te beoordelen toegepast. Tevens zijn in het kader van genoemde rapportage interviews met externen gehouden om een indruk te krijgen op welke wijze de verschillende actoren aankijken tegen Staatsbosbeheer als deskundig beheerder.

2.6 Landschap

Begin 2006 heeft de directie van Staatsbosbeheer de visie Landschap leeft! vastgesteld, een visie op ontwikkeling en beheer van het landschap bij Staatsbosbeheer. In deze visie staan de ambities van de organisatie beschreven met betrekking tot landschap:

- Staatsbosbeheer streeft naar een basiskwaliteit voor alle landschappen in en rondom zijn gebieden. Dat betekent dat elk van deze landschappen een eigen, beleefbare identiteit heeft en duurzaam wordt beheerd.
- Om de basiskwaliteit van landschap te realiseren werkt Staatsbosbeheer samen met andere partijen en personen.
- Bij elke verandering in het landschap wordt een kwaliteitsverbetering nagestreefd.

Om deze ambities de komende jaren vorm en richting te geven staan in Landschap leeft! zes opgaven waar Staatsbosbeheer de komende jaren aan wil werken. Per opgave staat beschreven wat er in 2006 op hoofdlijnen aan activiteiten zijn geweest. Hieronder worden ze genoemd:

1. Invlechten Landschap bij doelen terreinbeheer

Begin september 2006 heeft Staatsbosbeheer in het Haagse Bos een landschapslunch georganiseerd voor diverse medewerkers van de directies Natuur, Platteland en Regionale Zaken, de Dienst voor het Landelijk Gebied en Staatsbosbeheer. Doel van de bijeenkomst was om met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit de uitvoering van het landschapsbeleid door Staatsbosbeheer en de Dienst voor het Landelijk Gebied te bespreken. Staatsbosbeheer heeft net als de Dienst voor het Landelijk Gebied sindsdien geparticipeerd in het programmaberaad landschap. In deze periode is een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van het programma Landschap bij het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Daarnaast is samen met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de Dienst voor het Landelijk Gebied gewerkt aan het opzetten van pilots over de uitvoering van het landschapsbeleid die in 2007 zouden kunnen worden uitgevoerd.

2. Landschapbehoud en herstel in bijzonder waardevolle landschappen en rijksmonumenten

In 2005 heeft Staatsbosbeheer een eerste conceptlijst gemaakt van bijzondere cultuurhistorische gebieden en terreinen, de zogenaamde 'parels'. Dit is gelinkt met het landschapsherstelplan. In 2006 is deze in het kader van de Taskforce Prioriteiten in beheer van Staatsbosbeheer aangescherpt en verder onderbouwd. Op deze lijst staan uitzonderlijke cultuurhistorische ensembles en gebieden die Staatsbosbeheer in bezit heeft. Het gaat bijvoorbeeld om de buitenplaatsen Broekhuizen, Groeneveld, maar ook om het Spreulder en Spielderbos, het Anloerdiepje, de Eilandspolder, delen van Zuid-Limburg, het Leudal en de Duivelsberg. Hiermee is een volgende stap gezet in de bewustwording van de cultuurhistorische waarde van diverse Staatsbosbeheer-gebieden.

Kasteel Broekhuizen: een van de cultuurhistorische parels in het bezit van Staatsbosbeheer.

Stad Noch Land: de rommelige overgang tussen stad en land in de omgeving van Heerlen.

3. Landschapsherstelplan

In april 2006 heeft Staatsbosbeheer offerte uitgebracht aan het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voor het uitvoeren van landschapsherstelplannen.

In de periode mei-september heeft Staatsbosbeheer een inventarisatie uitgevoerd rondom de complex beschermde buitenplaatsen die het in zijn beheer heeft. Voor alle negentien buitenplaatsen die Staatsbosbeheer geheel of gedeeltelijk in zijn bezit heeft is de stand van zaken opgemaakt met betrekking tot het gebruik van de buitenplaats, het beheer, herstelplannen, relaties met (mede-)eigenaren en pachters. Als slot van deze inventarisatie is in september een kennisdag georganiseerd voor opzichters en boswachters. Deze dag vond plaats op kasteel Middachten.

4. Inzetten op landschapsontwikkeling samen met anderen

In 2006 heeft Staatsbosbeheer samen met het Nederlands Architectuurinstituut, Kasteel Groeneveld en het Ruimtelijk Planbureau gewerkt aan de tentoonstelling en publicatie Stad noch Land, de ruimtelijke (ont)ordering van Nederland. Hiermee is bijgedragen aan het debat over de kwaliteit van ontwikkeling van gebieden die noch het karakter van een stad, noch het karakter van land hebben. Vaak liggen deze gebieden grenzend aan of in de nabijheid van Staatsbosbeheer-gebieden en beïnvloeden daardoor de kwaliteit en de toegankelijkheid van onze gebieden. Met deze dubbel-tentoonstelling is een oproep aan bestuurders van gemeenten, provincies en departementen gedaan om ervoor te zorgen dat vooral rond de steden ruimte blijft voor goed bereikbare natuurgebieden.

Staatsbosbeheer heeft met de partners van het Landschapsmanifest het afgelopen jaar actief aandacht gevraagd voor de kwaliteit van het Nederlandse landschap. Zowel bij politiek en bestuur als in de media is er interesse voor landschap. Mede door deze inzet is het thema 'verrommeling' goed op de kaart gezet. Desalniettemin lijken de middelen die benodigd zijn om de kwaliteit van het Nederlandse landschap te behouden nog onvoldoende beschikbaar te komen.

5. Gerichte inzet in Nationale Landschappen

Staatsbosbeheer speelt op dit moment een rol in zeventien van de twintig Nationale Landschappen. Deze rol varieert van die van voortrekker tot die van uitvoerder. Soms volgen wij slechts de ontwikkelingen.

Het beheer van de Nationale Landschappen is nog een onderbelicht thema bij de betrokken bestuurlijke partners. Voor Staatsbosbeheer hangt de mate van betrokkenheid af van zijn grondpositie in het betreffende landschap.

Zoals de overzichtskaart goed laat zien is het eigendom van Staatsbosbeheer per nationaal landschap verschillend: van 28% in beheer in de Drentsche Aa tot 0,8% in de Achterhoek. Deze wisselende grondposities leiden maar ten dele tot prioriteitstelling. De beheersituatie ter plekke bepaalt de gewenste betrokkenheid van Staatsbosbeheer. Zo kan het zijn dat Staatsbosbeheer maar een relatief klein aandeel van het Nationale Landschap beheert, maar dat onder dat percentage wel een van de kernkwaliteiten valt. Kernkwaliteit

van de Nieuwe Hollandse Waterlinie bijvoorbeeld zijn onder andere de forten, die voor een belangrijk deel in beheer zijn bij Staatsbosbeheer.

Staatsbosbeheer heeft in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu in het voorjaar en de zomer van 2006 meegewerkt aan het rapport van de Dienst voor het Landelijk Gebied 'Kwaliteit is kostbaar' over de financieringsbehoefte van Nationale Landschappen.

Onze rol daarin is vooral geweest om de beheerkosten van bestaande groene elementen in de Nationale Landschappen in beeld te krijgen. Het project heeft ook agenderend gewerkt met betrekking tot de beheeropgave in Nationale Landschappen. Volgens het rapport is jaarlijks circa 19 miljoen euro nodig voor beheer van de groene elementen (houtwallen, knotbomen, singels, hoogstamboomgaarden).

De meeste provincies hebben in hun uitvoeringsprogramma's voor de Nationale Landschappen (nog) geen beheer opgenomen. De uitvoeringsprogramma's zijn tot op heden vooral gericht op (eenmalige) investeringen. Met elf van de twintig Nationale Landschappen waarbij het 'groene karakter' expliciet als kernkwaliteit is benoemd, vormen de verdere uitwerking en afspraken over het uitvoeringsprogramma een belangrijk aandachtspunt. Staatsbosbeheer zet zich mede in om dit onderwerp ook bij de provincies op de agenda te krijgen.

6. Opbouwen van de rol van verhalenverteller

De afgelopen jaren is als gevolg van de samenwerking met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (nu onderdeel van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten) werk gemaakt van actief beheer en onderhoud van bijzondere archeologische plekken en monumenten. In 2006 hebben wij de laatste stap gezet in het project Reis

Een traditionele vorm van beheer in stand gehouden: schaapskudde bij Hoog Buurlo.

Nationale Landschappen

Nr.	Naam	Oppervlakte in hectare	% in eigendom
1	Nieuwe Hollandse Waterlinie	34.017	6,7
2	Stelling van Amsterdam	18.142	7,5
3	Zuidwest Zeeland	61.905	2,4
4	Groene Woud	38.126	1,3
5	Gelderse Poort	11.370	12,5
6	Rivierengebied	37.886	3,4
7	Winterswijk	25.715	0,8
8	Graafschap	23.894	1,2
9	Arkemheen-Eemland	10.467	2,5
10	Noordoost-Twente	36.878	3,7
11	IJsseldelta	20.957	6
12	Zuidwest-Friesland	35.576	6
13	Drentse Aa	22.073	28
14	Noordelijke Wouden	22.624	8,6
15	Middag-Humsterland	18.589	0,9
16	Veluwe	129.391	12,6
17	Groene Hart	187.197	2,5
18	Zuid Limburg	31.575	8
19	Laag Holland	40.816	9,1
20	Hoeksche Waard	25.319	4,6

*oppervlaktes van de Nationale Landschappen zijn nog niet voor alle landschappen definitief gemaakt. De bovenstaande tabel geeft dan ook bij benadering het percentage Staatsbosbeheer gebieden in de Nationale Landschappen weer (gebaseerd op de pkb kaart Nota Ruimte).

door de Tijd, dat aan deze samenwerking is gekoppeld. Eind 2006 zijn de eerste vier verhalen van Reis door de Tijd gepubliceerd op de internetsite van Staatsbosbeheer. Deze reeks wordt de komende jaren uitgebreid met minimaal twaalf verhalen, zodat je als lezer op www.staatsbosbeheer.nl/reisdoordetijd/tijdslijn) letterlijk een reis door de tijd maakt.

Staatsbosbeheer heeft in 2006 diverse activiteiten ontplooid rondom zijn kerntaken Landschap en Cultuurhistorie. Het vaststellen van de visie Landschap Leeft! is hierin een belangrijke stap geweest, waarmee een gemeenschappelijk perspectief voor de diverse werkzaamheden van Staatsbosbeheer op deze kerntaken is ontstaan. Met name regionaal is op diverse plekken ingezet op de gebiedsprocessen in de Nationale Landschappen en het bijdragen aan de gezamenlijke aanpak en uitwerking van de kaart Cultuurhistorie van de Taskforce prioriteiten in beheer. Landelijk is gewerkt en bijgedragen aan kennisontwikkeling, inventarisatie en bewustwording. De (nog) beperkte beschikbare capaciteit en middelen voor deze kerntaken binnen de organisatie maken echter dat met kleine stapjes gewerkt kan worden aan de realisatie van de visie.

2.7 Recreatie

In 2006 is begonnen met het ontwikkelen van een visie op de recreatiewensen voor de doelgroepen jeugd en allochtonen, conform de afspraken met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de Recreatievisie Staatsbosbeheer.

Jeugd

Speelbossen zijn een heel succesvol product van Staatsbosbeheer. Dit blijkt uit de publiciteit rondom het onderwerp en de vele vragen van gemeenten. De Stichting Recreatie heeft in nauwe samenwerking met Staatsbosbeheer een inventarisatie uitgevoerd van de speelbossen. Deze inventarisatie vormt een bouwsteen voor een evaluatie en de heroriëntatie met betrekking tot speelbossen op basis waarvan de invulling hiervan een nieuwe impuls moet krijgen in de komende jaren. Dit zal in 2007 uitmonden in een nieuwe visie voor speelbossen. Het gaat dan om een herdefiniëring van het product, vaststellen van de ambitie en de gewenste financiering.

In 2006 zijn twee nieuwe speelbossen opgeleverd, waarmee het totaal is gekomen op veertien. Daarnaast zijn er vijf speelpaden. De nieuwe speelbossen bij Zeewolde en Klundert zijn beide gefinancierd (zowel aanleg als beheer) door de betreffende gemeente en een plaatselijke Rotary en Lion's Club. Verder zijn plannen voor vijf nieuwe speelbossen in de maak. In oktober 2006 heeft Staatsbosbeheer op een door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit georganiseerde deskundigendag over Jeugd, Natuur en Gezondheid een presentatie verzorgd over speelbossen.

Speelbossen en veiligheid

Eind december 2006 werd Staatsbosbeheer geconfronteerd met een nadelig arrest over aansprakelijkheid voor de financiële gevolgen van een ongeval

Een jonge kabouter ontdekt de natuur op het kabouterpad bij Schoorl.

in het Lorkenspeelbos bij het Boomkroonpad in Drenthe. Staatsbosbeheer is in die procedure veroordeeld om 50% van de schade te vergoeden van een volwassen man.

Het Hof is van oordeel dat een klimboom zodanige draagkracht moet hebben dat bezoekers hierop veilig kunnen spelen. Wanneer dat niet het geval is, moet kenbaar worden gemaakt dat de speelboom beperkte draagkracht heeft. Het bord met de tekst 'Het Lorkenspeelbos, speciaal voor kinderen' laat volgens het Hof onverlet dat het bos en de daarin gepositioneerde objecten ook voor volwassenen bedoeld (kunnen) zijn.

Dit arrest heeft gevolgen voor de wijze waarop Staatsbosbeheer zijn speelbossen inricht en bezoekers informeert over (mogelijke) gevaren.

Staatsbosbeheer, de Voedsel- en Warenautoriteit en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport zijn bezig om de mogelijkheden voor juist het avontuurlijke karakter van speelbossen open te houden. Voor 2007 zal Staatsbosbeheer in de visie Speelbossen invulling geven aan een pakket beheermaatregelen met bijbehorend kostenoverzicht, volgend uit de zorgplicht die Staatsbosbeheer heeft jegens bezoekers van het speelbos. Tevens zal Staatsbosbeheer de uitnodiging oppakken van de Voedsel- en Warenautoriteit om deel te nemen aan het deskundigenoverleg Productwetgeving. Dit in het kader van de herziening van het Warenwetbesluit Attractie- en Speeltoestellen (WAS) in 2007.

Gezien de groeiende aandacht voor het aspect veiligheid heeft Staatsbosbeheer in 2006 de Gemeentelijke Gezondheidsdienst Rotterdam gevraagd advies uit te brengen over de veiligheid van speelwater in speelbossen. De gevolgen voor het beheer zullen worden meegenomen in de nieuwe visie voor speelbossen.

Allochtonen

In 2006 is in samenwerking met Wageningen Universiteit een inventarisatie gestart van de beschikbare kennis op het gebied van de recreatieve wensen van allochtonen in Nederland. Naast een literatuurstudie heeft ook een uitgebreide interviewronde met belanghebbenden op dit gebied plaatsgevonden. De inventarisatie vormt een goede basis om een plan van aanpak voor Staatsbosbeheer op te stellen. Vooruitlopend hierop kan alvast worden gesteld dat wij de intentie hebben om de specifieke wensen van allochtonen mee te nemen in die uitwerkingen van Staatsbosbeheer, waarmee de raakvlakken met allochtonen, zoals jeugd, gezondheid en recreatie om de stad, het grootst zijn. Over de meer concrete ambities zullen wij in 2007 en 2008 besluiten nemen.

Openstelling en toegankelijkheid

Het openstellingspercentage is op hetzelfde hoge niveau als de voorafgaande jaren gehandhaafd (92%). Uit een inventarisatie van de Stichting Recreatie uit 2006 bleek dat Staatsbosbeheer van alle terreinbeherende instanties als het gaat om de openstelling van het areaal met 92% verreweg het meeste areaal heeft opengesteld voor publiek.

Voorzieningenniveau

De meeste bezoekers aan de Staatsbosbeheer gebieden komen om te fietsen

Staatsbosbeheer heeft het meeste areaal opengesteld voor het publiek, waaronder de unieke kalksteengrotten in Zuid-Limburg.

(36%) of te wandelen (55%). Het grootste gedeelte van het voorzieningenpakket is daar dan ook op afgestemd. Het gaat om de aanleg en het onderhoud van fiets- en wandelpaden, de bijbehorende bewegwijzering via routepalen, informatiepanelen, banken, prullenbakken, parkeerplaatsen, ligweides, slagbomen, rasters en dergelijke. Afspraken over het voorzieningenniveau (bijvoorbeeld hoeveel kilometer fiets- of wandelpad per hectare) zijn vastgelegd in afspraken met het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. In 2006 is een landelijke inventarisatie uitgevoerd van de recreatieve voorzieningen. Deze zal in 2007 met kaartenmateriaal via het Geografisch Informatiesysteem beschikbaar zijn.

Naast concrete terreingebonden voorzieningen is ook het toezicht houden opgenomen in de normkosten voor recreatie. Vooral in de Randstad is er als gevolg van de grote recreatieve drukte sprake van meer conflicten tussen bezoekers in de gebieden. Daar is er een vraag waar te nemen naar meer toezicht en meer optreden.

Tevredenheidsonderzoek

Al een aantal jaren verricht Staatsbosbeheer onderzoek naar de tevredenheid onder bezoekers van zijn gebieden. Naast het directe contact tussen boswachter en publiek zijn deze onderzoeken een belangrijke bron van informatie voor de gewenste aanpassing van het beheer. In 2006 zijn in zes grotere gebieden tevredenheidsonderzoeken uitgevoerd: Austerlitz, Amerongse Berg, Leersum, Texel, Vlieland en De Meinweg. Totaal besloeg dit ongeveer 11.500 hectare. Er werden circa 3.600 bezoekers ondervraagd.

Wat betreft de tevredenheid over het aanbod kregen de volgende items de hoogste scores:

- Het aanbod aan wandelmogelijkheden.
- De bereikbaarheid van de gebieden.
- De afwisseling in bos en open ruimte.
- Het gevoel van veiligheid (met uitzondering van Texel).

Minder tevreden waren de meeste bezoekers ten aanzien van:

- Het aanbod (kwantiteit en kwaliteit) aan zitbanken en dagrecreatie gebieden (met uitzondering van Texel).
- Het 'tegenkomen van mensen' ofwel de rust die men ervaart (in de Meinweg scoorde dit aspect juist positief).

Staatsbosbeheer scoort hoog op tevredenheid van bezoekers.

Over het algemeen zijn bezoekers tevreden over het aanbod: de rapportcijfers lopen van 7,8 (Austerlitz en Amerongen) tot 8,4 (Texel en Vlieland). Op enkele punten is men echter duidelijk niet tevreden: mate van rust, conflicterend gebruik, plaatselijk het aantal voorzieningen. Omdat de laatste jaren aanzienlijk is gekort in het onderhoud van met name fiets- en wandelpaden mag verwacht worden dat het effect hiervan de komende jaren terug te vinden zal zijn in de tevredenheidsonderzoeken. Uit ervaring van boswachters blijkt dat nalatig en achterstallig onderhoud altijd tot grote mate van ontevredenheid leidt. Tijdig ingrijpen is gewenst.

Voor vraaggericht te werk gaan wordt een onderscheid gemaakt naar:

- Beschikbaarheid: het aantal aanwezige hectares bos- en natuurgebied en

de mate van openstelling.

- Bereikbaarheid: de mate waarin gebieden kunnen worden bezocht, omdat ze ook extern zijn ontsloten. Het gaat hier om verbindingen van gebieden vanuit woonkernen en onderlinge verbindingen tussen gebieden.
- Bruikbaarheid: de mate waarin gebieden geschikt zijn voor gebruik door bepaalde motiefgroepen en doelgroepen.

Recreatieve wensen in kaart gebracht

Met behulp van natuurgebied De Braakman in Zeeuws-Vlaanderen willen wij aangeven hoe wij van plan zijn om dit vorm te geven.

Het gebied waarin het natuurgebied De Braakman ligt is in Zeeuws-Vlaanderen een van de weinige grotere aaneengesloten gebieden met een afwisselend landschap (opgaande begroeiing, polders). Het landelijke gebied rondom De Braakman wordt gedomineerd door open polders met groot-schalige landbouw en historische patronen van dijken en kreken. Ten opzichte van het omliggende cultuurlandschap wordt De Braakman zelf gekenmerkt door een meer natuurlijk karakter met kreken, bossen en natuurgebieden.

De dagrecreatieve ontwikkeling moet zich richten op de eigen inwoners uit de streek en op toeristen uit het kustgebied. Tot de belangrijkste thema's voor toeristisch-recreatieve ontwikkeling behoren onder meer:

- Natuur beleven: het gevarieerde natuurlandschap van De Braakman-polder op uiteenlopende manieren beleefbaar maken voor de natuurminnende recreant.
- Actief genieten: natuur, water en landschap dienen als decor voor diverse recreatieve buitenactiviteiten als fietsen, wandelen, skaten, kanoën, zeilen en vissen.
- Cultuur proeven: de cultuur- en ontstaansgeschiedenis van De Braakman - variërend van verdedigingslinies, inpolderingen en landbouw tot vestingstadjes en mosselvangst-gebruiken als aanknopingspunt voor ontwikkeling van agro- en cultuurtoerisme.

Uit recreatieonderzoek is gebleken dat De Braakman een sterk regionale betekenis heeft: circa 90% van de bezoekers komt uit Zeeuws-Vlaanderen en de aangrenzende gebieden van België. Daarbinnen zijn twee belangrijke 'herkomstgebieden' te onderscheiden voor bezoekers van De Braakman: circa 20% is afkomstig uit de stad Terneuzen (lokaal belang) en een even groot percentage bestaat uit gasten die tijdelijk verblijven op het 'Vakantie-eiland De Braakman', dat midden in het gebied ligt. Zo'n 10% van de bezoekers komt uit andere herkomstgebieden, die op grotere afstand van De Braakman zijn gelegen.

Veel bezoekers komen meerdere keren per jaar in De Braakman: ongeveer 40% van de bezoekers geeft aan regelmatig (meer dan tien keer per jaar) het gebied te bezoeken. Veruit de meeste bezoekers (55%) komen om te fietsen, circa 25% komt om te wandelen. Picknicken (19%) en luieren, zitten en zonnen (15%) zijn andere belangrijke activiteiten die door bezoekers werden genoemd. Als belangrijkste reden (54%) om De Braakman te bezoeken

Vraaggericht werken in De Braakman

Belangrijke uitgangspunten uit de Visie op openluchtrecreatie van Staatsbosbeheer zijn het versterken van het vraaggericht werken in samenhang met de kwaliteiten van natuur, bos, cultuur en landschap. Dit betekent beter inspelen op wensen van recreanten en deze koppelen aan de van nature al aanwezige of nog te ontwikkelen kwaliteiten van bos- en natuurgebieden. Ook gaan we ervan uit dat alle gebieden van Staatsbosbeheer in principe een recreatieve functie hebben.

Minder tevreden zijn bezoekers over het aanbod aan zitbanken en dagrecreatieterreinen.

ken wordt genoemd de decorfunctie van het landschap (natuur, buiten zijn, fijn wandelen of fietsen). Als andere reden wordt vaak (27%) het beleven van rust genoemd. Wat betreft het gebruik van voorzieningen wordt het meest gebruikgemaakt van de fietspaden, wat overeenkomt met de meest uitgevoerde activiteit. Van de parkeerplaatsen maakt 32% van de bezoekers gebruik, van zitbanken 21%, van gemarkeerde wandelpaden en picknickbanken ieder 18%. Van de overige voorzieningen wordt minder gebruikgemaakt, wat soms kan worden toegeschreven aan de (in omvang) kleinere omvang van gebruikersgroepen (bijvoorbeeld ruiters).

Uit onderzoek blijkt dat bezoekers zich (zeer) tevreden tonen wat betreft de bereikbaarheid van het gebied, het gevoel van veiligheid, het aanbod aan wandelmogelijkheden, de beleving van stilte en de afwisseling van bos en open ruimte. Ontevreden zijn zij ten aanzien van de informatie over het gebied, het aantal fietspaden en het aantal en de kwaliteit van zitbanken en de ligweiden in het gebied.

Om aan de behoefte van de veelal per fiets komende lokale bevolking tegemoet te komen is een plan ontwikkeld (zie kaartmateriaal 'Huidig doeltype' en 'Toekomstig doeltype') met als speerpunten ontsluiting en bereikbaarheid. Hiervoor wordt hard gewerkt aan de ontwikkeling van routestructuren: het koppelen van routenetwerken aan dagrecreatieve voorzieningen als het bezoekerscentrum en horecagelegenheden, en aantrekkelijke landschappelijke, ecologische en cultuurhistorische structuren en elementen. Te zien op de kaart is dat er onder andere een lang aangesloten recreatief fietspad wordt aangelegd, struinwandelpaden in plaats van gemarkeerde wandelpaden, een rolstoelpad en enkele natuurbelevingspunten.

Door deze transformatie komt Staatsbosbeheer meer tegemoet aan de behoefte van de recreant en ontstaan er kansen voor de verdere ontwikkeling van recreatie en toerisme. Meer mogelijkheden worden geboden om 'echte' natuur te beleven. Met name voor bezoekers uit de motiefgroepen 'interesse' ('lekker ertussenuit en ook nog iets leren') en 'wildernis' ('liefde voor de natuur': zoeken stilte, en stellen informatie op prijs) zal het gebied aantrekkelijker worden.

In bijlage B zijn kaarten opgenomen waarin de huidige en toekomstige allocatie van recreatieve voorzieningen in De Braakman is weergegeven. De veranderingen in allocatie zijn gebaseerd op het tevredenheidsonderzoek.

2.8 Hout(oogst)

Productgroep hout

Houtoogst is een essentieel onderdeel van goed bosbeheer. Staatsbosbeheer oogst 67% van de jaarlijkse bijgroei, terwijl dat percentage van alle bossen in Nederland op 55% ligt. Hiermee voldoet Staatsbosbeheer ruimschoots aan de door het ministerie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gestelde norm van 60%. Staatsbosbeheer Dienstverlening werkt in toenemende mate samen met andere publieke terreinbeheerders

bij het vermarkten van de houtoogst. De houtverwerkende industrie stelt steeds hogere eisen aan de leverbetrouwbaarheid en aan de volumegarantie. Staatsbosbeheer Dienstverlening koopt hout van derden in voor een efficiënte publieke taakuitoefening. Bij onvoorziene fluctuaties in het eigen aanbod zorgt inkoop bij derden ervoor dat Staatsbosbeheer zijn verkoopcontracten kan nakomen. Het overzicht hiernaast geeft de ontwikkeling van de houtoogst in de afgelopen jaren aan. Het is interessant om te zien dat de omzet van hout is gestegen, tegen een kleinere hoeveelheid hout dat uit onze bossen is gehaald. De houtprijzen tonen duidelijk een stijgende lijn.

Duurzame grondstof

Een van de doelen van Staatsbosbeheer is het leveren van een bijdrage aan de productie van milieuvriendelijke en vernieuwbare grondstoffen. Hiervoor stimuleert Staatsbosbeheer het gebruik van Nederlands rondhout als duurzame grondstof. Het Nederlandse rondhout dat jaarlijks beschikbaar komt is afkomstig van alle in Nederland voorkomende boomsoorten. Voor een aantal houtsoorten zijn activiteiten ten aanzien van markt- en productontwikkeling ontplooid. Ook is samen met partners gewerkt aan het verspreiden en bekendmaken van specifieke houtkwaliteiten en toepassingsmogelijkheden.

Zo heeft Staatsbosbeheer in 2006 in samenwerking met het Forest Stewardship Council Nederland, de Technische Universiteit Delft, Van Swaay en iD-L op stadslandgoed de Kempphaan bij Almere een minisymposium georganiseerd om Nederlands larkshout voor gebruik in de weg- en waterbouw te promoten.

Om uitspraken te kunnen doen over toepassing bovengronds, bijvoorbeeld voor geveltimmerwerk, is onderzoek gedaan naar lariks en zijn vergelijkingen gemaakt met andere houtsoorten. De belangrijkste conclusies zijn dat Nederlands lariks net zo duurzaam is als de Siberische lariks en dat in sommige buitentoepassingen lariks de kwaliteiten van Robinia (Acacia) evenaart en van eiken overstijgt. Verder toont recent onderzoek aan dat Nederlands larkshout zowel wat sterkte als wat duurzaamheid betreft uitermate geschikt is om in waterbouwkundige constructies te worden toegepast.

Het vervangen van fossiele grondstoffen door groene, hernieuwbare grondstoffen levert een belangrijke bijdrage aan vermindering van CO₂ uitstoot. Staatsbosbeheer heeft in 2006 de beschikbare biomassa uit Staatsbosbeheer-terreinen door Alterra laten kwantificeren. In totaal kan er circa 1.000.000 ton droge stof beschikbaar komen. Dit komt ruwweg overeen met een vermeden emissie fossiele brandstof van 1,6 miljoen ton CO₂. Op de totale Nederlandse emissie is dit bijna 1% uitgedrukt in de nationale doelstellingen uit het Kyoto-verdrag, waaruit blijkt dat Staatsbosbeheer een aanzienlijke bijdrage levert.

In 2006 hebben Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten besloten gezamenlijk te zoeken naar oplossingen voor de verwerking en afzet van biomassa. Hierbij moet met name worden gedacht aan biomassastromen, waarbij op dit moment knelpunten zijn in de afzet betreffende maaisel afkomstig van gras-, riet- en ruigtelanden.

Hout uit Staatsbosbeheergebieden

Jaar	Hout uit eigen gebieden	
	m ³	omzet
2002	315.154	9.217.199
2003	354.727	11.018.488
2004	342.479	10.877.488
2005	336.030	10.521.099
2006	301.535	11.417.398
Plan 2007	290.500	12.855.000

Nederlands rondhout als duurzame grondstof: aan het werk in boswachterij Dorst.

3. Voorlichting, Educatie, Vermaatschappelijking

Natuur 'leren' waarderen: een hele opgave

3.1 Belangenbehartiging

Staatsbosbeheer is op alle niveaus actief in de belangenbehartiging, van lokaal tot Europees niveau. Daarbij gaat het om bestuurlijk draagvlak te verwerven voor natuur, bos, landschap, recreatie en hout. Politieke besluiten, zowel regionaal, landelijk als Europees, hebben hun weerslag op het beheer van onze gebieden: zo is bijvoorbeeld door de bijstelling van de Kaderrichtlijn Water in 2005 de ontwikkeling van natuurlijke oevers in gevaar gekomen. Staatsbosbeheer wil ervoor zorgen dat politici tijdig op de hoogte zijn van de consequenties van bepaalde keuzes. Daarnaast worden alternatieve keuzemogelijkheden geschetst.

Naast het opbouwen en uitbouwen van de belangenbehartiging op de genoemde niveaus kreeg een aantal thema's specifieke aandacht, zoals de Nationale Landschappen (zie hoofdstuk 2), de Natuurdoelenkaart en de Vogel- en Habitatrichtlijn. Ook is in 2006 gewerkt aan het versterken van de samenwerking met de toerisme- en recreatiesector en andere terreinbeheerders.

Tweede Kamerverkiezingen

Staatsbosbeheer greep de Tweede Kamerverkiezingen van 22 november 2006 aan om een aantal onderwerpen onder de aandacht te brengen van politiek en bestuur. Wij deden dit door brieven te schrijven naar politieke partijen, gesprekken met vertegenwoordigers van deze partijen te voeren en aandacht in de media voor natuur- en aanverwante thema's te vragen. Enkele voorbeelden:

- Samen met zijn partners van Nederland Actief! (NOC*NSF, de ANWB, Zorgverzekeraars Nederland) pleitte Staatsbosbeheer voor 'meer ruimte om te bewegen'. Staatsbosbeheer wil met name stedelingen meer en beter bereikbaar groen in én om steden bieden.
- De coalitie Nederland Natúúrlijk (Natuurmonumenten, de ANWB, de Landschappen, Stichting Natuur en Milieu, de Unie van Waterschappen en Staatsbosbeheer) deed een handreiking voor onder andere de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur en investeringen in het Nederlandse landschap. Op 2 november organiseerde Staatsbosbeheer samen met de ANWB, de Landschappen en Natuurmonumenten een groen verkiezingsdebat in Sociëteit De Witte. De door Natuurmonumenten geselecteerde 'groenste Tweede Kamerkandidaten' spraken zich uit over diverse natuur- en landschapskwesties.
- Met de partners van het Landschapsmanifest werd aandacht gevraagd

voor de kwaliteit van het Nederlandse landschap. Zowel bij politiek en bestuur als in de media, is - mede door de acties van Staatsbosbeheer - veel aandacht voor landschap en de verrommeling ervan. Ook het gebrek aan groene woon- en leefruimte, zeker in de Randstad, wordt steeds meer erkend.

Staatsbosbeheer vroeg tot slot de politiek meer te investeren in natuur-educatie voor basisschoolkinderen. Door natuuronderwijs buiten weer in het curriculum op te nemen, kunnen kinderen met hun hoofd, hart en handen de natuur leren ervaren. Immers, kinderen hebben de toekomst maar zijn helaas vaak vervreemd van de natuur.

Europese belangenbehartiging

De natuur in ons land maakt deel uit van grotere, internationale ecosystemen die zich over de grenzen met België en Duitsland uitstrekken.

Ontwikkelingen in bovenstroomse gebiedsdelen van de grote rivieren in Duitsland, Zwitserland, België en Frankrijk hebben bijvoorbeeld invloed op de Nederlandse natuur. Ons land vervult daarnaast een centrale rol als overwinteringsplaats en foerageergebied voor vele vogelsoorten. Als wij onze natuur zo goed mogelijk willen beheren, dan moeten wij over onze grenzen heen kijken.

Daarnaast is de invloed van 'Europa' op wat er in Nederland gebeurt enorm, zowel als het gaat om regelgeving als subsidiestromen. Daarom heeft Staatsbosbeheer in 2006 geïnvesteerd in het uitbouwen van het Europese netwerk en kennis over relevante subsidiestromen. Zo zijn wij lid geworden van de Europese koepelorganisaties Eustafor, de International Union for the Conservation of Nature, en Eurosite waardoor er makkelijker toegang is tot Europese beleidskennis. Samen met andere Nederlandse natuurbeheerders en natuurorganisaties zoals Vogelbescherming en Stichting Natuur en Milieu heeft Staatsbosbeheer diverse malen Europarlementariërs benaderd over bijvoorbeeld de herziening van de VHR en de gevolgen daarvan voor de Nederlandse natuur. Wij hebben daarnaast actief geparticipeerd in de organisatie van het jaarlijkse congres van Eurosite. In 2006 werd voor drie grote projecten LIFE-subsidie binnengehaald. In 2007 zal Staatsbosbeheer deze activiteiten in Europa verder uitbreiden en uitbouwen.

3.2 Samenwerken

Samenwerken met het Instituut Voor Natuurbeschermingseducatie

Staatsbosbeheer en het Instituut Voor Natuurbeschermingseducatie trekken regelmatig samen op om projecten in natuureducatie voor met name basisschoolleerlingen te realiseren. 'Woordvoerders van de natuur' bijvoorbeeld is een voorstel voor een educatief project van het Instituut Voor Natuurbeschermingseducatie en Staatsbosbeheer, dat in 2006 in de steigers is gezet en dat naar verwachting in 2007 van start zal gaan. De bestaande scholennetwerken en centra voor Natuur en Milieu Educatie zullen het programma te zijner tijd structureel aanbieden, gebruikmakend van de gebieden van Staatsbosbeheer. Het programma wil kinderen in een voor hen spannende (bos)omgeving de 'echte' natuur laten ontdekken, met alle verwondering die daarbij hoort. In de Rottige Meente in Friesland wordt het otterproject gezamenlijk ontwikkeld en uitgevoerd.

Heel Twente door dankzij het nieuwe wandelnetwerk dat routes met elkaar verbindt.

Samenwerking met de recreatieschappen

In 2006 is gewerkt aan het uitbouwen van samenwerking met de toerisme- en recreatiesector, waarvan de recreatieschappen in het bijzonder. Samenwerking is zowel gericht op het bundelen van kennis en energie als op het verdelen van het beheerareaal in robuuste eenheden om efficiëntie in de uitvoering van beheertaken te vergroten. Dit leidde tot het gezamenlijk ontwikkelen en uitdragen van visies en tot concrete activiteiten zoals het aanleggen van wandel- en fietspaden.

Samenwerking met Natuurmonumenten

In 2006 is de samenwerking met Vereniging Natuurmonumenten verder uitgebouwd. Samenwerking spitst zich toe op beheer in het veld en backoffice (administratieve ondersteuning). Er zijn zes samenwerkingsgebieden gedefinieerd, waarvan de eerste drie prioriteit hebben: ontwikkelen van een nieuwe sturingssystematiek, kennisuitwisseling, uitruil beheergebieden, daadwerkelijk beheer, diverse aspecten van bedrijfsvoering en belangenbehartiging. Op onderdelen praat De Landschappen mee en daarnaast is het periodiek overleg op directieniveau van de grote natuurbeheerders in 2006 nieuw leven ingeblazen.

- Sturingssystematiek - Betreft zowel de techniek van doelformulering met de opdrachtgever als de doorwerking daarvan binnen het bedrijf, de gerelateerde normkostensystematiek en de kwaliteitsbewaking. Eerste contacten met Natuurmonumenten en de Landschappen werden gelegd. Andere relevante partners zijn het ministerie van Landbouw, Natuur

Wandelen in heel Twente

In Twente is een netwerk aan wandelroutes gerealiseerd. Het wandelnetwerk omvat een routestructuur waarin korte (3-5 km) wandelroutes aan elkaar gekoppeld zijn. Daardoor kunnen naar keuze langere en korte-

re routes door heel Twente worden gelopen. Bij knooppunten staan informatiepanelen en is parkeerruimte aanwezig. Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Overijssels Landschap en particulieren hebben zich aan dit systeem verbonden.

Dit betekent ook dat onze 'eigen' routes volgens het bewegwijzeringsstelsel van het netwerk zijn uitgevoerd. In heel Twente is hierdoor een uniforme markering ontstaan. Deze ontwikkeling gaat door en ook Salland krijgt nu dit systeem.

en Voedselkwaliteit en het Interprovinciaal Overleg. Relevante externe ontwikkelingen zijn de bevindingen van de commissie-Witteveen en de de evaluatie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit van het Programma Beheer.

- Kennismanagement - Medio 2006 werd binnen Staatsbosbeheer een kennismanager aangesteld, die samen met Natuurmonumenten onder andere gezamenlijke kennisdagen gaat opzetten voor diverse functiegroepen en thema's. Daarnaast is gewerkt aan de te ontwikkelen website Kennisdelen Natuurbeheer, waarin de beschikbare kennis over natuurdoeltypen wordt verzameld en ontsloten. Dit in samenwerking met de Directie Natuur van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. In 2007 wordt begonnen met daadwerkelijke invoer van gegevens en het beheer van de site.
- Uitrust beheergebieden - In 2006 is een flinke slag gemaakt in het ruilen van areaal, een project dat in 1997 werd gestart. In Groningen en Limburg is de uitruil van gronden intussen afgerond. Voor Drenthe is nu een gezamenlijk regionaal voorstel voor besluitvorming voorgelegd. Voor Brabant en Zuid-Holland is het proces opnieuw gestart.
- Beheer - Zie regionale ontwikkelingen.
- Bedrijfsvoering - In 2006 werd gezamenlijke inkoop voor relevante producten geregeld, waar mogelijk in aansluiting op departementale trajecten.

Regionale ontwikkelingen

In vervolg op landelijke ontwikkelingen wordt in een proefgebied in regio Noord de samenwerking tussen Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten nu nader gestalte gegeven. In regio Oost zijn afspraken gemaakt over een nieuwe samenwerking met Natuurmonumenten in Oostelijk Flevoland (Spijk-Bremerberg en Harderbroek). De samenwerking is erop gericht om samen met de provincie Flevoland via saldobenadering een extra impuls te geven aan een kwaliteitsverbetering van de bestaande natuurgebieden en nieuwe ecologische verbindingen in de Oostrand te realiseren. Deze vorm van samenwerking heeft geleid tot participatie met beleggingsmaatschappijen en recreatieondernemers.

In regio Zuid zijn afspraken gemaakt om de belangenbehartiging voor belangrijke gebieden, afhankelijk van het relatief belang, te concentreren bij Staatsbosbeheer dan wel bij Natuurmonumenten.

In regio West is op het gebied van belangenbehartiging in 2006 intensief samengewerkt.

Met andere terreinbeheerders als de provinciale landschappen en Natuurmonumenten wordt structureel samengewerkt op het gebied van belangenbehartiging. Daarnaast is en wordt er in de toekomst ook in tal van gebiedsontwikkelingen, zoals de Groene Uitweg, Laag Holland of het IJmeer, afgestemd en wordt het voortouw bij één van beide organisaties gelegd.

Samenwerking met de Dienst voor het Landelijk Gebied

In 2006 zijn de samenwerkingsafspraken met de Dienst voor het Landelijk Gebied gecontinueerd. Onderdeel is het verlengen van personele inzet van Staatsbosbeheer in het bureau voor Publiek-Private Samenwerking met twee jaar en meer inzet van het bureau voor Publiek-Private Samenwerking

als adviseur in de projecten van Staatsbosbeheer. In 2006 heeft het bureau voor Publiek-Private Samenwerking de tien pilotprojecten 'Groene Gebiedsontwikkeling' geëvalueerd. Deze uitkomsten - waarbij men tevreden was over de inhoudelijke kant van de projecten, maar verbetering voorstelde voor de zakelijke en organisatorische kant - zijn aan het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aangeboden. Deze evaluatie is een bouwsteen voor de eindevaluatie die eind 2007 plaatsvindt.

3.3 Politiek en bestuurlijke afweging op regionaal niveau: de Kaderrichtlijn Water

Water is een belangrijke terreinconditie voor de natuurkwaliteit. De Kaderrichtlijn Water is een instrument om deze terreinconditie op het gewenste niveau te krijgen. Staatsbosbeheer zet samen met andere natuur- en milieuorganisaties de externe belangenbehartiging in om in het bestuurlijke en inhoudelijke proces de natuur een plaats te geven. In de inhoudelijke gebiedsgroepen ligt de kracht van Staatsbosbeheer op het vlak van gebiedskennis en aandragen van lokale oplossingen. Staatsbosbeheer heeft zijn inbreng in deze vele gebiedsgroepen moeten beperken tot de belangrijke Natura 2000 gebieden om de Kaderrichtlijn Water en natuurdoelen af te stemmen. Voor de overige gebieden (grote delen van de Ecologische Hoofdstructuur) vormt de capaciteit het knelpunt voor een adequate belangenbehartiging, ondanks de samenwerking met andere terreinbeherende organisaties.

Uit een quick scan op de inhoud van zomernota's 2006 over de deelstroomgebieden (Staatsbosbeheer en Stichting Natuur en Milieu) blijkt dat de richting in deze nota's over het algemeen goed is, maar de analyses nog onvoldoende zijn. De waterparels én de Ecologische Hoofdstructuur - breder dan Natura 2000 - zijn niet expliciet meegenomen. Daar waar de Ecologische Hoofdstructuur wel wordt meegenomen blijken de Kaderrichtlijn Waterdoelen gemakkelijker te halen. Dat kan leiden tot een hoger ambitieniveau.

In relatie tot de instandhoudingsdoelen voor Natura 2000 heeft het ministerie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in 2006 een project 'Uitwerking Natura 2000' opgestart, dat in 2007 moet zijn afgerond. In dit programma zullen de ecologische vereisten voor habitattypen op drie niveaus worden uitgewerkt, te weten: generiek, per habitatype en een uitwerking op gebiedsniveau. Staatsbosbeheer heeft een rol bij de inbreng van gegevens (project 'Terreincondities en expertise over de gebieden') en levert commentaar. Bij de uitwerking heeft ook afstemming plaats op de Kaderrichtlijn Water en worden mogelijke conflictsituaties helder.

In de gebieden van Staatsbosbeheer komen 214 zoet (grond)water afhankelijke habitattypen voor, waarvan 173 terrestrische en 41 aquatische habitats. In het project Terreincondities van Staatsbosbeheer zijn de referentiepunten voor deze habitats in het veld beschreven door Alterra. Het betreft terrestrische korte vegetaties en bossen en aquatische vegetaties. Voor 130 habitats zijn de relevante grondwaterkarakteristieken in opdracht van Staatsbos-

beheer door Alterra uitgewerkt. In 2005 en 2006 zijn in samenwerking met de boswachters en monitoringmedewerkers bij 148 habitattypen de bodem- en waterkwaliteit bemonsterd en vervolgens door Alterra en B-ware geanalyseerd en geïnterpreteerd. In 2007 komen voor de overige 66 habitats de bodem- en waterkwaliteitgegevens beschikbaar.

Aandacht voor de waarde van de Kaderrichtlijn Water

Uit de Decemhernota 2005 bleek dat de inspanningsverplichting voor de Kaderrichtlijn Water (politiek en bestuurlijk) vooral was gebaseerd op de kosten die gemaakt moeten worden om doelen te halen. De baten werden nauwelijks in beeld gebracht. Dit heeft geleid tot het oprichten van een 'Coalitie Baten Schoon Water' die haar doelen actief aan Tweede Kamerleden heeft gepresenteerd in februari 2006. Op 12 december 2006 is het boekje 'Geld als Water' aangeboden aan minister Veerman van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Staatsbosbeheer was daarbij een van de deelnemende organisaties. Dit boek geeft inzicht in de economische baten van water en natuur op gebiedsniveau. De ontwikkelde economische methode is uitgewerkt in twee gebieden: de Vechtplassen en het Volkerak-Zoommeer. De te nemen maatregelen in het kader van de Kaderrichtlijn Water en de Vogel- en Habitatrichtlijnen blijken naast kosten ook een aanzienlijke stimulans voor de regionale economie met zich mee te brengen. Met deze gegevens komt de discussie over wat haalbaar en betaalbaar is in een ander perspectief te staan.

Doel van de actie was de baten in de Decemhernota 2006 beter naar voren te brengen, zodat bij de politiek en bestuurlijke afweging ambitieuze, maar realistische doelen zullen worden nagestreefd. Dit heeft geresulteerd in de toezegging van de staatssecretaris van Verkeer en Waterstaat om in de Decemhernota 2006 een Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse op te nemen. Dat is inmiddels gebeurd. De uitvoering van de Kaderrichtlijn Water levert voorlopig baten op tot 6 miljard euro.

Coalitie Baten Schoon Water: aandacht voor de economische baten van water.

3.4 Algemene ondersteuning van het rijksbeleid

Natura 2000 en de Vogel en Habitatrichtlijn

Staatsbosbeheer heeft veel capaciteitsinzet geleverd aan het ministerie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voor het programma Natura 2000. Inbreng is geleverd aan de landelijke doelendocumenten en bij het vervaardigen van de aanwijzingsbesluiten.

Bij het ontwerpen van het vervolg (beheerplannen) heeft Staatsbosbeheer deskundige inbreng geleverd.

Landschapsecologische gebiedsanalyses

In de afgelopen jaren heeft Staatsbosbeheer een methode ontwikkeld om landschapsecologische gebiedsanalyses te kunnen uitvoeren. De kern van de methode is dat vegetatiekarteringen worden herleid tot vlakdekkende themakaarten van terreincondities. Het gaat dan om informatie over condities zoals grondwaterregiem, zuurgraad en voedselrijkdom van de bodem en zoutindicatie. De meerwaarde van deze analysemethode is dat vegetatiekarteringen (patronen) en hydrologische gegevens (processen) in samen-

hang worden bekeken. Hierdoor is het ook mogelijk de relatie te leggen tussen de beleidsdoelen (biodiversiteit) en de maatregelen die daarvoor nodig zijn (abiotische condities).

In 2005 en 2006 is deze methode gebruikt om de feitelijke situatie van Habitatrichtlijngebieden aan de hand van beschikbare vegetatiekarteringen in beeld te brengen. Dit is inmiddels voor ruim dertig gebieden uitgevoerd. In deze gebieden is het verschil in beeld gebracht tussen de actuele en gewenste terreincondities (grondwaterregiem, zuurgraad en voedselrijkdom van de bodem). Op basis van de geconstateerde verschillen is de opgave voor deze Natura 2000 gebieden geformuleerd. Voor gebieden waarvan een herhalingskartering beschikbaar was, werd ook de verandering van de terreincondities in beeld gebracht. Voor de ijking van de geanalyseerde kaarten wordt een relatie gelegd met de beschikbare metingen, met name hydrologische waarnemingen. Deze analysemethode gebruiken wij ook bij het opstellen van de beheerplannen Natura 2000.

Hoogveenherstel in Mariapeel en Deurnsche Peel

Mariapeel en de Deurnsche Peel vormen samen een groot peelrestant op de grens van Noord-Brabant en Limburg. De totale oppervlakte van beide natuurgebieden bedraagt momenteel circa 2.700 hectare. Beide gebieden worden van elkaar gescheiden door een agrarisch gebied dat aan weerszijden van de Helenavaart ligt. Samen met de Groote Peel vormen zij het restant van een hoogveengebied dat oorspronkelijk circa 30.000 hectare groot was. Begin jaren '90 bestond het Peelgebied uit sterk verdroogde en vergraven veenrestanten die het karakter van een hoogveensysteem vrijwel geheel hadden verloren. Slechts op zeer kleine schaal kwamen nog vegetaties met een waardevol hoogveenkarakter voor.

Kleine Veenbes, Gewone Dopheide en Waterveenmos gedijen goed in veenput.

Herstel

In 1990 werd in samenwerking met de betrokken waterschappen begonnen met het herstel: planvorming en ecohydrologisch onderzoek, gericht op het herstel van een zo natuurlijk mogelijke hydrologie van beide peelgebieden. In de Deurnsche Peel ging het om vermindering van de wegzijging; in de Mariapeel is gewerkt met een zestal compartimenten waarin de waterstanden werden verhoogd en de wegzijging werd beperkt. De uitvoering startte in 1995. In 1998 werden de herstelwerkzaamheden afgerond.

Door middel van de nieuwe landschapsecologische gebiedsanalyse kunnen vegetatiekaarten worden herleid tot ecologisch relevante thema's. Gebaseerd op de vegetatiekarteringen van Mariapeel en Deurnsche Peel zijn aldus themakaarten gemaakt voor de gemiddelde zomergrondwaterstanden in 1995 en 2005. De kwantificering van de zomergrondwaterstand is uitgevoerd op basis van ecologische indicaties van de vegetatietypen. Het gaat hierbij dus niet om abiotische metingen, maar om indicatiewaarden van de vegetatie door middel van indicatorsoorten die deel uitmaken van de vegetatietypen. De uitkomsten zijn geïkt op de beschikbare peilbuisgegevens. Beide kaarten zijn gemaakt op basis van dezelfde indicatiewaarde per plantensoort en vegetatietype. Door de themakaarten van de twee karteringen met elkaar te vergelijken wordt de (hydrologische) ontwikkeling van het gebied in de periode 1995 tot en met 2005 in beeld gebracht.

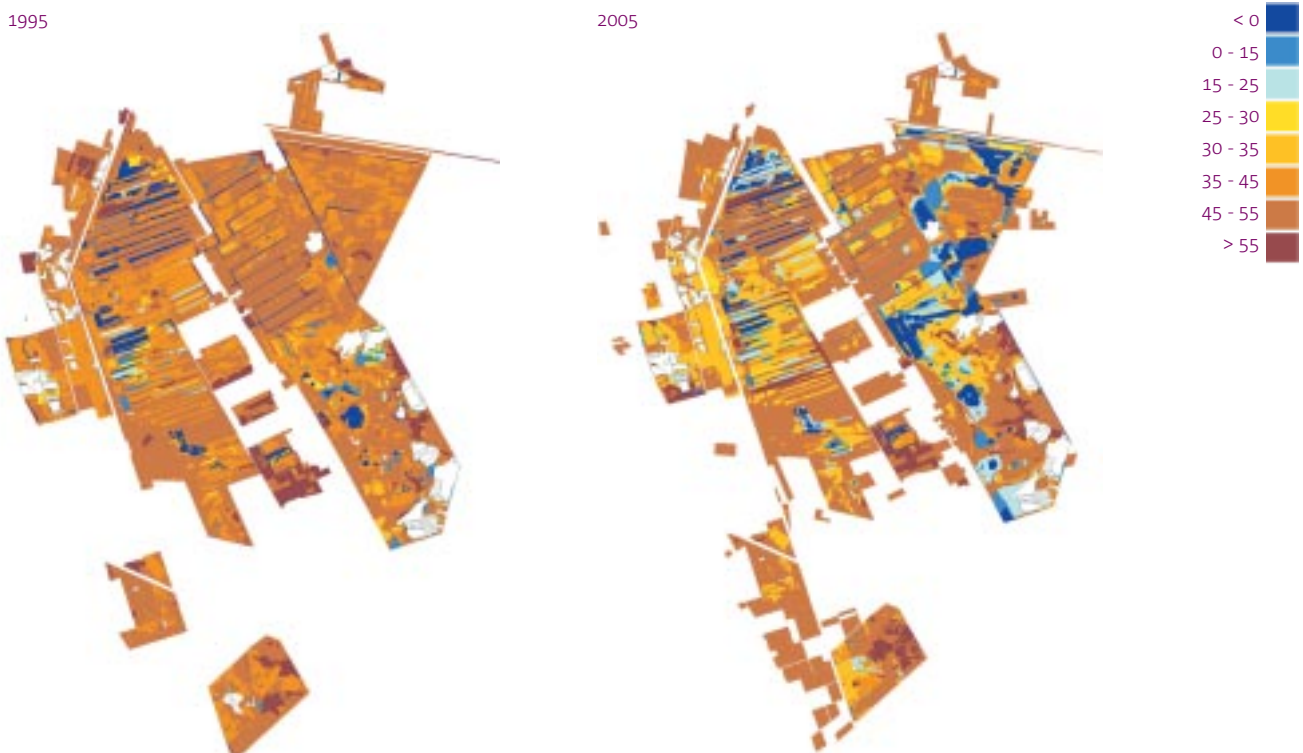
Wij hebben gekozen voor het thema ‘zomergrondwaterstand’, omdat voor initiële hoogveengerelateerde vegetaties de mate waarin de grondwaterstanden in de loop van de zomer wegzakken, sterk bepalend is.

Effecten

Het areaal met een zomergrondwaterstand van minder dan 30 à 35 cm onder maaiveld is aanzienlijk uitgebreid. Op sterk verdroogde veenbodems is dit een belangrijke grenswaarde voor het starten van hoogveenvormende processen. In een belangrijk deel van dit areaal heeft zich inmiddels een indrukwekkend veenmostapijt ontwikkeld. In andere delen heeft Pitrus zich sterk uitgebreid. Vaak hebben veenmossen zich eveneens gevestigd. Dat ondersteunt de verwachting dat op enige termijn Pitrus het zal verliezen van de veenmossen.

Doordat de meest ingrijpende inrichtingsmaatregelen zijn uitgevoerd in de Mariapeel (oostelijk gebied), zijn de effecten hier het meest uitgesproken. Op grote oppervlakten zijn (ondiepe) plassen met open water ontstaan, vaak met een onderwaterbegroeiing van Waterveenmos. Als gevolg van deze toegenomen waterconservering is de wegzijging afgenomen en zijn de grondwaterstanden verhoogd. Het grondwater heeft een overwegend noordwestelijke stromingsrichting en stuit, even ten westen van de Deurnsche Peel, op de waterondoorlatende Peelrandbreuk. Aangezien de Peelrandbreuk een verder transport van het grondwater blokkeert, vindt er een (beperkte) verhoging van de grondwaterstanden in de Deurnsche Peel plaats. De vernatting van de Mariapeel met regenwater leidt op die manier tot een vernatting van de Deurnsche Peel via het grondwater.

Zomergrondwaterstanden in centimeters in de Mariapeel en Deurnsche Peel, afgeleid uit de vegetatiekarteringen, respectievelijk in 1995 en 2005.

Niet alle problemen zijn opgelost. Een deel van het areaal met een hoogveendoelstelling is nog te voedselrijk en ook de grondwaterstanden kunnen deels nog verbeterd worden. De verwachting is dat door middel van aanvullende herstelwerkzaamheden er aanzienlijk betere condities voor herstel van hoogveenvormende processen kunnen worden gecreëerd. De vegetaties wijzen de weg waar verder herstel nodig en mogelijk is.

Natuurlijke veiligheid

In het kader van de Planologische Kernbeslissing Ruimte voor de Rivier heeft Staatsbosbeheer gedurende het hele jaar op diverse wijzen en bij verschillende betrokken bestuurders, maatschappelijke organisaties en kamerleden het concept van natuurlijke veiligheid in het rivierengebied uitgedragen. Bijvoorbeeld via de externe communicatie over de gegeven inspraakreactie op het ontwerp van de Planologische Kernbeslissing, via de deelname aan de diverse projectgroepen en communicatieoverleggen inzake concrete natuurontwikkelingsprojecten en bij de opstelling van inrichtings- en beheerplannen. Een concreet voorbeeld is de bijdrage aan de ontwikkeling van een hoogwatergeul bij Kampen in het project IJsseldelta-Zuid. Staatsbosbeheer heeft zich ingezet om bij de koploperprojecten die al van start zijn gegaan dit concept van natuurlijke veiligheid mee te laten wegen in de inrichtingsplannen.

In internationale contacten is eveneens aandacht gevraagd voor het concept van 'natuurlijke veiligheid'. In veel gevallen betrof dit groepsbezoeken van Europese collega's aan de gebieden van Staatsbosbeheer. Voorbeelden zijn het bezoek van de Dienst voor het Landelijk Gebied met Duitse, Britse en Franse deskundigen op het gebied van hoogwaterbescherming en een delegatie hoogwaterexperts van het Landesumweltamt van de Duitse deelstaat Brandenburg.

Bijdrage projecten Nadere Uitwerking voor het Rivieren Gebied

In 2006 zijn de afspraken over de Nadere Uitwerking voor het Rivieren Gebied door Rijkswaterstaat, de Dienst voor het Landelijk Gebied en Staatsbosbeheer en de provincie Gelderland geëvalueerd. Deze evaluatie wordt begin 2007 aangeboden aan de betreffende directeuren. Geconcludeerd is dat bij de (gekozen) inrichting de consequenties voor de beheerpraktijk te laat in het besluitvormingsproces aan bod komen. Geadviseerd wordt dit vanaf het eerste begin in het proces mee te nemen. Over de hoogte van de beheerkosten zijn nog weinig definitieve conclusies te trekken doordat de methodiek van kostentoedeling tussen de verschillende organisaties te sterk verschilt. Dit is een uitwerkingpunt voor het vervolg.

Samenwerking tussen het ministerie van Verkeer en Waterstaat en Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer is betrokken bij de evaluatie van de beleidslijn Ruimte voor de Rivier. Het ministerie van Verkeer en waterstaat, Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer zijn in nauwe samenwerking het project 'Stroomlijn' gestart. Het doel is een gezamenlijke aanpak te ontwikkelen waarbij voldaan moet worden aan de veiligheidseisen en de natuurdoelstellingen in het

rivierengebied. In 2006 is het Plattelandsontwikkelingsplan-project 'Cyclisch Beheer Uiterwaarden' afgesloten met als resultaat een handboek over cyclisch beheer.

In dit project werkte Staatsbosbeheer samen met Stichting Ark, het Wereld Natuurfonds, de Radboud Universiteit Nijmegen en Rijkswaterstaat aan een nieuwe beheerstrategie voor de uiterwaarden waar natuurontwikkeling en veiligheid de doelstellingen zijn. De implementatiefase is in 2006 gestart. Beide organisaties hebben in 2006 ingrepen in hun gebieden gepleegd om aan de veiligheidseisen te voldoen. Zo heeft Staatsbosbeheer in de Millingerwaard (een onderdeel van het gebied de Gelderse Poort) zes hectare wilgenbos laten verwijderen. Hierdoor wordt bij hoogwater een te grote opstuwing voorkomen. Er zijn afspraken gemaakt om in 2007 een aantal pilotgebieden nader te analyseren.

Sustainable Accessible Urban Landscapes: inspirerende initiatieven in (inter)nationaal beleid

Sustainable and Accessible Urban Landscapes in Amsterdam betekende het testen van het gedachtegoed van New Urban Landscapes in twee deelgebieden: Amstelland en het Noorderpark in Amsterdam-Noord. Sustainable Accessible Urban Landscapes heeft met name aandacht gevraagd voor een meer maatschappelijk georiënteerde en betrokken manier van werken. Het motto was 'realiseren van maatschappelijk omarmde groene ruimte in en bij de stad'. Met Sustainable Accessible Urban Landscapes is het gevoel gegroeid dat nieuwe stadslandschappen realiteit zijn voor de stedelijke regio's van noordwest Europa, ook al zijn ze niet altijd zichtbaar in de huidige ruimtelijke aansturing. De slotconferentie van Sustainable Accessible Urban Landscapes vond in juni 2006 in Amsterdam plaats.

Een van de belangrijkste lessen is dat de grote betrokkenheid van burgers essentieel is voor het succes van Sustainable Accessible Urban Landscapes. Het heeft bewezen dat, kijkend vanuit de stad, de verbintenis van de stad met de groene leefomgeving in en om de stad al veel verder is dan dat we vaak beseffen. Het is dankbaar om bij het Noorderpark te zien dat mensen echt weer trots zijn geworden op hun park. En om te zien dat in Amstelland een generatie plattelandsondernemers zich aandient die met één voet in de traditie en het historische landschap staan en met de andere voet in de stedelijke samenleving vraaggericht kunnen denken en handelen. Zij zijn in staat het belang van de samenhang van stad en land aan de volgende generatie over te dragen.

Staatsbosbeheer heeft als projectcoördinator Sustainable Accessible Urban Landscapes in Nederland in 2006 op verschillende manieren het succes uitgedragen:

- Bij de verkiezingen: natuur bij de stad is een van de thema's geweest waar Staatsbosbeheer zich extra voor heeft ingezet richting Tweede Kamerverkiezingen in november 2006.
- Uitvoeren van beloofde investeringen: er zijn meer op inspiratie gerichte activiteiten in de gebieden Amstelland en Noorderpark gerealiseerd, variërend van kano- en ruiterroutes, een zelfbedieningsveer en vogelkijkhut, tot de publicatie van het boek 'Noorderpark'.

- Staatsbosbeheer heeft bijdragen geleverd aan het congres van de provincie Zuid-Holland 'Van Denken naar Doen' en de publicatie 'Vijf jaar Groen In en Om de Stad'.
- In de media: onder andere is een uitgebreid programma over Sustainable Accessible Urban Landscapes op de Amsterdamse zender AT5 uitgezonden.

Staatsbosbeheer heeft ook geholpen aan de doorvertaling in het beleid door ervaringen uit te dragen naar de stedelijke regio's Brabantstad en de Deltametropool. In het voorjaar van 2006 is een zogenaemde Sustainable Accessible Urban Landscapes Mates bijeenkomst georganiseerd, de jaarlijkse bijeenkomst voor professionals van Groen In en Om de Stad met belangstelling voor Sustainable Accessible Urban Landscapes.

Om de binnen Sustainable Accessible Urban Landscapes verkregen inzichten over ontwikkeling van stadslandschappen en maatschappelijke omarming daarvan verder uit te diepen en om het samenwerkingsverband in stand te houden en uit te breiden, heeft Staatsbosbeheer samen met de partnerregio's (Londen, Saarland, Frankfurt en Rhein-Main, Luxemburg en Amsterdam) een aanvraag ingediend voor het vervolgproject Sustainable Accessible Urban Landscapes2 EXT(ension). Dit vooral als voorinvestering om straks met deze netwerkpartners (én nieuwe partners in Oost-Europa) te kunnen gaan putten uit de nieuwe ronde Europese structuurfondsen. De aanvraag is gehonoreerd en Staatsbosbeheer zal als zelfstandige partner participeren met Park Lingezegen in de stadsregio Arnhem-Nijmegen.

Kortom, de lering die Staatsbosbeheer trekt, houdt in dat we ervaring willen blijven opdoen in voor ons belangrijke thema's over Groen In en Om de Stad, binnen een goed georganiseerd Europees netwerk blijven opereren en ervaring opdoen als zelfstandige partner in een Interreg-project.

3.5 Participatie en vrijwilligers

Gebruikersparticipatie

Participatie door burgers, omwonenden, bestuurders en belanghebbenden draagt bij aan het maatschappelijk draagvlak voor natuurbeleid en beheer. Ook krijgt Staatsbosbeheer via gebruikersparticipatie een goede indruk of de geleverde producten en diensten ook daadwerkelijk aansluiten bij wat de samenleving wenst.

In 2006 zijn er 56 gebruikersgroepen actief geweest. Elk jaar komen er nieuwe groepen bij en verdwijnen er groepen omdat er geen reden voor verenigen meer is. Over het algemeen is het aantal stabiel. Zo wordt de participatiegroep in het Purmerbos al sinds 1986 betrokken bij het gebruik en de inrichting van het Purmerbos, daarmee fungerend als een continu klankbord voor Staatsbosbeheer. Er zijn een paar voorbeelden waarbij projecten door het succes zijn opgeschaald (zie bijvoorbeeld het Westerkwartier), waardoor de omvang van de participatie en de omvang van het gebied zijn toegenomen.

Vele handen maken licht werk tijdens de jaarlijkse Natuurwerkdag.

Klachten en vragen van burgers

Staatsbosbeheer heeft een formele klachtenprocedure waarin het proces staat beschreven hoe om te gaan met een klacht. Niet elke opmerking van een burger is een klacht in de zin van deze procedure. In het afgelopen jaar zijn er opmerkelijk veel klachten binnengekomen over het omhakken van bomen. Medewerkers van Staatsbosbeheer werken aan het bewustzijn dat onderhoudsmaatregelen die tot verbeteringen van de kwaliteit van het bos leiden door de gemiddelde Nederlander niet als zodanig worden herkend. Bovendien is het vellen van (grote) bomen voor veel mensen een emotionele aangelegenheid. Wij proberen daar op in te spelen door vooraf tijdig omwonenden te informeren en excursies aan te bieden waarbij mensen wordt uitgelegd wat het doel en het resultaat is.

Het afgelopen jaar heeft dit op een aantal plekken tot commotie geleid, die zelfs aanleiding was voor Kamervragen en publiciteit in de landelijke pers. Op de plekken waar het verkeerd ging ontbrak het aan informatie voor de omwonenden. Op deze plekken zijn op initiatief van Staatsbosbeheer gebruikersgroepen ontstaan die nauw betrokken blijven bij het beheer. Naast opmerkingen over beheermaatregelen worden opmerkingen gemaakt over het gedrag van medewerkers, kapot gereden paden, geluidsoverlast van machines en over de enquêtes die worden gehouden.

Staatsbosbeheer is veranderd van beleid: in plaats van reactief gebruikersgroepen oprichten als klankbord, worden de laatste jaren veel vaker mensen betrokken in de voorbereidende fase van de ontwikkeling van een gebied. Hierdoor is het aantal participatiegroepen dat ontstaat ná calamiteiten sterk in de minderheid. Het accent komt daarmee ook veel meer te liggen in de positieve ontwikkeling van nieuwe activiteiten en in de samenwerking tussen meerdere partijen.

Vrijwilligers

In 2006 waren er 3085 vrijwilligers actief bij Staatsbosbeheer. Het aantal vrijwilligers ten opzichte van het jaar ervoor is met 20% gegroeid. Vrijwilligers worden ingezet voor inventarisatie, terreinwerkzaamheden, voorlichting en andere activiteiten.

In 2006 zijn in alle regio's inventarisaties gemaakt van het aantal bestaande vrijwilligers en het beschikbare werk, waardoor aanmeldingen beter verwezen kunnen worden. De professionalisering van en erkenning voor het werk van de vrijwilligers uit zich ook in de introductie van de vrijwilligerskleding die in 2007 beschikbaar komt.

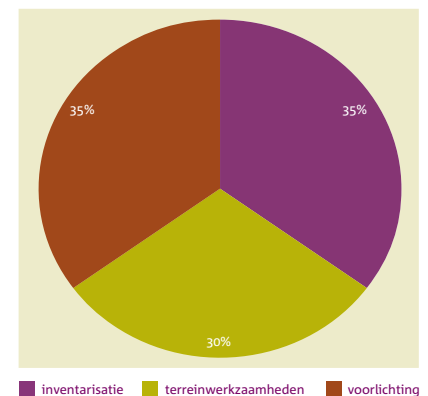
Teambuilding

Om het aanbod aan mogelijkheden voor vrijwilligerswerk uit te breiden heeft Staatsbosbeheer geïnventariseerd of het mogelijk is om bedrijfsuitjes te organiseren. Hieruit blijkt dat de menskracht ontoereikend is voor begeleiding en organisatie van arrangementen. In regio Noord is een pilot in voorbereiding waarbij zowel organisatie als begeleiding in het veld aan een extern bureau worden uitbesteed. Uit de praktijk zal moeten blijken of het mogelijk is de gewenste profilering van Staatsbosbeheer te realiseren. Incidenteel worden er wel groepen ontvangen. De precieze aantallen hier-

Gebruikersparticipatie in het Westerkwartier

Verbondenheid en zeggenschap zijn de kernwoorden van gebruikersparticipatie in het Westerkwartier in Groningen. De inzet van lokale mensen die zich met verve inzetten voor het natuur- en cultuurhistorisch behoud van hun directe omgeving is enorm. Hiermee blijkt gebruikersparticipatie ook heel efficiënt: Staatsbosbeheer leert van de lokale kennis, bouwt draagvlak en wordt gevoed met nieuwe creatieve ideeën om het gebied in te richten.

Grafiek 7: Activiteiten vrijwilligers

voor zijn moeilijk te schatten omdat ze vaak onder de reguliere excursies gegeven worden. In 2006 zijn er in ieder geval 103 bedrijfsuitjes aangeboden voor 1605 personen. Dit overigens zonder actieve werving van de kant van Staatsbosbeheer.

Raad van Advies

De Raad van Advies adviseert de directie van Staatsbosbeheer over het aansluiten van producten en diensten aan de wensen van de bezoekers van de natuurgebieden. Zo heeft de Raad advies uitgebracht ten aanzien van de door hem te volgen tactiek richting de landbouw nu en in de komende jaren. In het advies wordt aangeraden om diverse scenario's te ontwikkelen met betrekking tot plattelandontwikkeling en om te sturen op kansrijke samenwerking in het landelijk gebied. Ook heeft de Raad met de directie van gedachten gewisseld over het educatiebeleid, de visie op landschap, het ondernemingsplan, het beleidskader Buitengewone opsporingsambtenaren, de betekenis van (het delen en vergaren van) kennis binnen Staatsbosbeheer, de communicatiestrategie en de gevolgen van de Wet Inrichting Landelijk Gebied en de Inrichting Landelijk Gebied.

3.6 Informatievoorziening

Staatsbosbeheer informeert het publiek vanuit het oogpunt van publieke dienstverlening over de natuurgebieden die het beheert en hetgeen daar te beleven valt. Daarnaast wordt het draagvlak voor natuurbeleid in de samenleving bevorderd door kennis over natuur en het bewustzijn van het belang van de natuur te vergroten. In 2006 is een belangrijke stap gezet in het formuleren van strategisch communicatiebeleid waardoor communicatiemiddelen effectiever en gericht ingezet kunnen worden.

Informatiecentra

Staatsbosbeheer heeft circa 30 infocentra verspreid over de regio's Noord, Oost en Zuid. Regio West heeft geen informatiecentra. Er is geen verandering in aantallen infocentra ten opzichte van voorgaande jaren. Sommige infocentra zijn onbemand, sommige worden bemand door vrijwilligers. Infocentra fungeren als beginpunt van excursies en voorlichtingspunt voor mensen die het omliggende gebied willen bezoeken. In de nieuwe visie op de bezoekerscentra worden de infocentra gepositioneerd als satellieten van de bezoekerscentra.

Communicatiebeleid

Er is een goede start gemaakt met het actualiseren en doelgroepgericht uitwerken van het communicatiebeleid (de nieuwe communicatiestrategie 2007-2010) van Staatsbosbeheer. Hierin worden keuzes gemaakt voor doelgroepen en de manier van benaderen. In de publieksmarkt zijn (gezinnen met) kinderen in de basisschoolleeftijd gekozen als prioritaire doelgroep, wat goed aansluit bij de educatievisie en het educatiebeleid. Samen met een gespecialiseerd adviesbureau zijn wij gestart met het ontwikkelen van een communicatieparaplu die ervoor moet zorgen dat alles wat de kinderen zien en meemaken van Staatsbosbeheer hetzelfde uitstraalt.

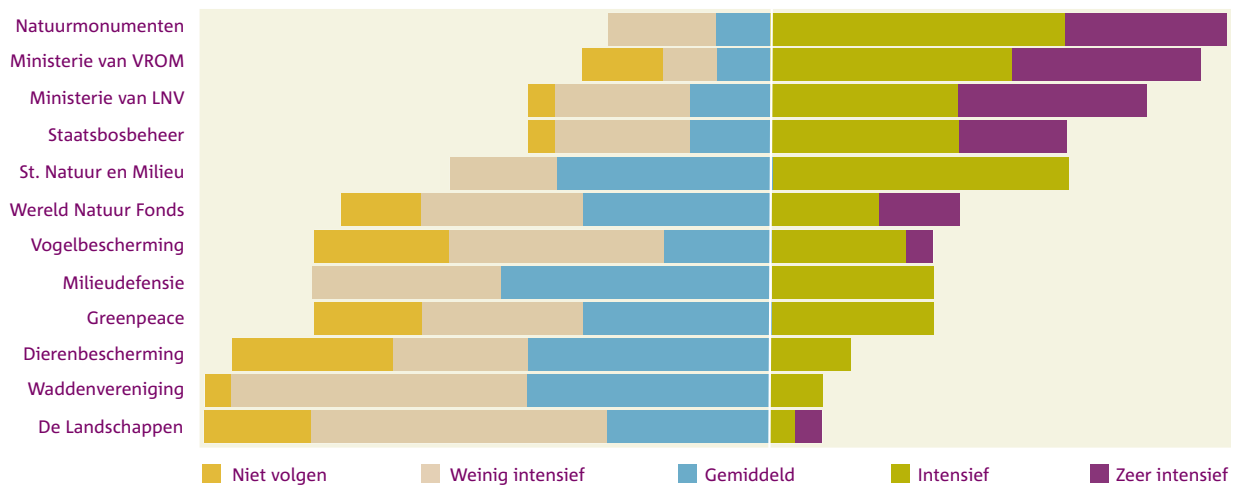
Een boswachter informeert de media over maatregelen en ambities in zijn gebied.

Voor meer inzicht in de (sub)doelgroepen is markt- en recreatieonderzoek gedaan naar de bezoekers van enkele van onze bezoekerscentra en natuurgebieden. Om meer te weten te komen over de beeldvorming bij onze doelgroepen is er (herhalings)onderzoek gedaan naar onze reputatie bij journalisten en reputatieonderzoek bij onze politiek-bestuurlijke relaties (bron: Onderzoeksbureau ERGO, 2006). De communicatiedoelstellingen voor de komende jaren zijn op hoofdlijnen vastgesteld. Daarnaast zijn instrumenten voor meer gerichte communicatie ontwikkeld, zoals proactief persbeleid en agendasetting (politiek-bestuurlijke markt) en standpuntenbeleid (politiek-bestuurlijke en publieksmarkt). Dankzij actieve monitoring hebben wij nu een duidelijk inzicht in de resultaten van ons persbeleid.

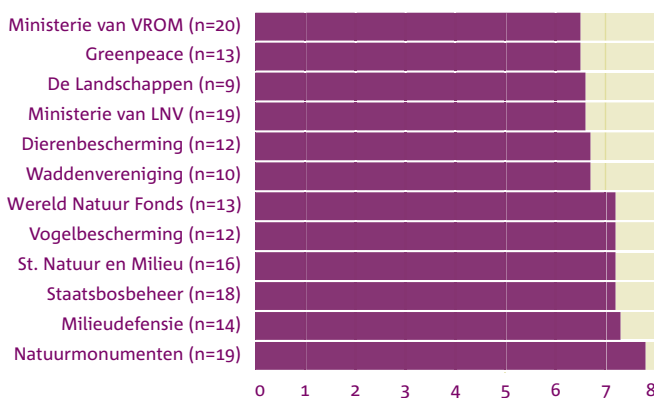
Thema's en issues

Staatsbosbeheer concentreert zijn activiteiten steeds vaker via thema's en issues waarbij wij een duidelijke communicatiestrategie uitzetten. Hierdoor worden communicatiemiddelen automatisch gericht ingezet. Bij de keuze van de thema's richten wij ons zowel op zaken die Staatsbosbeheer graag zelf wil agenderen, en spelen we in op externe ontwikkelingen.

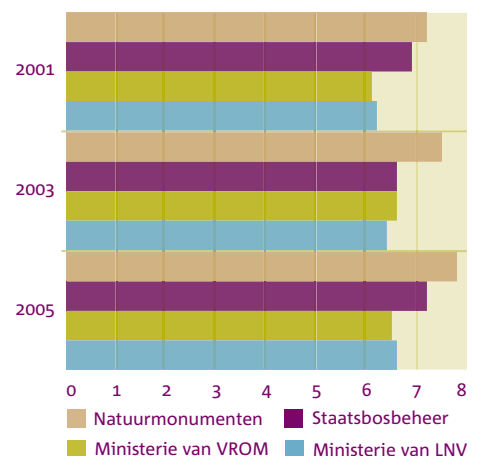
Multi-client onderzoek 'Journalisten over de sector Natuur & Milieu'

De mate van aandacht (n=23)

De beoordeling van het persbeleid

Konikpaarden, afstammelingen van de wilde Europese tarpans, in de Oostvaardersplassen.

Enkele voorbeelden van 2006:

- Landschap - essay over landschap, tentoonstelling Stad Noch Land, dossier op website, persberichten.
- Oostvaardersplassen - dossier op website, persexcursies, actieve voorlichting International Committee on the Management of the Oostvaardersplassen, installatie webcam, deelname Vogelfestival, publiciteit rondom broedend zeearendenpaar en zeearendenjong.
- Verkiezingen - groene verkiezingsdebat bij landelijke verkiezingen, persberichten, ingezonden artikelen.
- Educatie - persberichten, publiciteit rondom speelbossen en onze visie op natuureducatie.

Staatsbosbeheer liet in 2006 onderzoek doen onder journalisten over Staatsbosbeheer en zijn persvoorlichting. Het imago van publieke organisaties wordt namelijk voor een belangrijk deel bepaald door wat er in de media over deze organisaties gezegd en geschreven wordt. Als opiniemakers hebben journalisten dan ook invloed op de reputatie van een organisatie. Uit het onderzoek blijkt dat Staatsbosbeheer goed scoort bij journalisten.

3.7 Educatie

In 2006 stond het implementeren van het in 2005 vastgesteld beleid centraal. Kernwoorden hierin zijn leren, ervaren, doen en verbinden met hart, hoofd en handen. Hiertoe werd een aantal middelen ontwikkeld die het de uitvoerders van het educatiebeleid van Staatsbosbeheer gemakkelijker en kundiger maken. Daarnaast is er een aantal samenwerkingsverbanden van start gegaan die ertoe leiden dat de komende jaren meer kinderen in onderwijsverband of daarbuiten met Staatsbosbeheer naar buiten zullen gaan.

Educatie planmatig

Het educatiebeleid is in december 2005 vastgesteld. Het implementatietraject van educatie en het komen tot een duidelijke ambitie en taakstelling is een groeitraject dat meerdere jaren duurt. Het beleid is in 2006 uitgewerkt in een praktisch handboek voor de uitvoerders - veelal de boswachters Voorlichting, PR en Recreatie (VPR) personeel van de bezoekerscentra - waarin onder andere een stappenplan als hulpmiddel bij het opzetten van educatieve activiteit is te vinden.

Er is een landelijk educatieteam opgericht met coördinatoren in iedere regio. In dit team wordt gezocht naar een goede doorvertaling van beleid naar uitvoering en vindt landelijke afstemming plaats. Om kennis- en informatie-uitwisseling bij de uitvoerders van het educatiebeleid te bevorderen en te vergemakkelijken is er voor het intranet een projectsite educatie ontwikkeld, met hierin een databank met alle educatieve producten en ideeën. Begin 2007 gaat deze intranettoepassing online.

Evaluatie huidig aanbod

In 2006 zijn de educatieve producten van de bezoekerscentra en een aantal boswachters geïnventariseerd. De geïnventariseerde producten zijn op basis

van een kwaliteitsmeter - gebaseerd op educatiebeleid van Staatsbosbeheer en op eisen vanuit onderwijs, didactiek en organisatie - beoordeeld. Het blijkt dat het merendeel van het educatieve aanbod bestaat uit didactisch sterke producten, die veelal goed aansluiten op het onderwijs. Ook voldoen vrijwel alle producten aan de strategische keuzen uit het educatiebeleid van Staatsbosbeheer. Wij bieden een breed aanbod voor de doelgroep 4-12 jaar met relevante thema's te hebben. De resultaten worden in 2007 per product teruggekoppeld en op onderdelen kunnen producten aangepast worden. De beoordeelde producten worden opgenomen in de databank op intranet.

Succesvolle samenwerking

Het het Instituut Voor Natuurbeschermingseducatie en Staatsbosbeheer hebben in 2006 hun samenwerking geëvalueerd. Hieruit volgde dat beide organisaties elkaars sterke punten zien en er op diverse vlakken mogelijkheden voor samenwerking gezien worden. Wij hebben een aantal 'succesfactoren' voor samenwerking benoemd. In de regio Noord wordt een samenwerkingsovereenkomst gesloten. Deze ervaringen worden gezien als pilot voor versterking van de samenwerking in de rest van het land. Er zijn contacten gelegd met potentiële andere samenwerkingspartners. Met acht natuurorganisaties is in nauw overleg met het ministerie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit het 'Des Indes akkoord' gesloten, dat zich ten doel stelt dat alle kinderen in Nederland op redelijk korte termijn de mogelijkheid krijgen voor hun twaalfde jaar ten minste één topervaring in de natuur te hebben. Met het Natuurcollege en de Universiteit Utrecht loopt het project 'Natuur-Wijs', waarbij in 2006 de opzet voor het lesprogramma ontwikkeld is. De eerste pilots zijn gestart. In de regio's zijn op regionaal en lokaal niveau samenwerkingsverbanden ontstaan op het gebied van educatie. Voorbeelden hiervan zijn: het Bewaarde Land in Noord-Brabant, de Rottige Meente in Friesland rond het thema otters en de Natte as.

Nieuwe producten

Op verzoek van de gebruikers en de uitvoerders zijn nieuwe producten ontwikkeld, zoals het spreekbeurtpakket 'de boswachter van Staatsbosbeheer', een film voor de leeftijdsgroep 9-12 over natuur en Staatsbosbeheer die bij alle bezoekerscentra wordt vertoond en een lespakket bij de tentoonstelling 'Een bos vol spanning'.

Educatie staat bij Staatsbosbeheer (en daar buiten) weer volop in de belangstelling. De kwaliteit van de geleverde producten is goed. Er is veel vraag naar. Het lijkt dat de beschikbare capaciteit te beperkt is om aan die vraag te voldoen. In 2007 wordt gemonitord hoeveel kinderen er bereikt worden met de huidige educatieve trajecten en inzet van menskracht.

3.8 Natuur Activiteiten Centra

In 2006 is het aantal bezoekers aan de Natuur Activiteiten Centra van Staatsbosbeheer wederom gestegen. In totaal bezochten 1.256.346 mensen de centra. Door een onderzoek naar de bezoekers in 2006 weet Staatsbos-

Kinderen op excursie met de boswachter op een knippenbrug in de Peel.

beheer meer wie zijn huidige bezoekers zijn en wat ze verwachten zodat het in de toekomst beter op de wensen kan inspelen. Er is afgelopen jaar hard gewerkt aan het nadenken over de toekomst van de centra. Deze werd verwoord in een visie voor de bezoekerscentra, waarbij standaardisering en gezamenlijke nieuwe activiteiten moeten leiden tot meer eenheid in uitstraling en programmering van de centra.

Er waren in 2006 twee gezamenlijke activiteiten van de centra: de 1001-Soortendag en de start van het Dierenvriendjespad op 4 oktober 2006. Hieronder enkele opmerkelijke ontwikkelingen in de huidige Natuur Activiteiten Centra en mogelijke nieuwe centra.

Wierickerschans

Op het fort Wierickerschans heeft op 9 oktober 2006 minister Veerman het infocentrum voor het Groene Hart geopend. Dit informatiecentrum richt zich op recreanten in het Groene Hart en voorziet deze van informatie over de historie, de maatschappelijke thema's die zich in het Groene Hart afspelen en over de recreatiemogelijkheden. Het infocentrum is ontwikkeld in samenwerking met Programmabureau het Groene Hart, de gemeente Bodegraven, de provincie Zuid-Holland en de vrijwilligers van de Wierickerschans. Het bezoekerscentrum is gevestigd in het eerste fraai gerestaureerde pand, een voormalig kruitarsenaal. In samenwerking met een marktpartij zullen ook de andere historisch waardevolle gebouwen gerestaureerd en van een functie voorzien worden. De inrichting van het bezoekerscentrum is gefinancierd door middel van de Interreg IIIB programma SOS-2. De restauratie van het pand, de hoofd- en zijpoort van de Wierickerschans zijn gefinancierd door de provincie Zuid-Holland.

Tot nog toe is het centrum zestien dagen open geweest en hebben er drie evenementen en de fortenmaand plaatsgevonden. In totaal zijn er circa 2.500 bezoekers geweest op deze dagen. Daarnaast zijn er ongeveer 90 excursies met 1.800 deelnemers georganiseerd. Het bezoekerscentrum wordt ondersteund door de inzet van 30 vrijwilligers.

Het Zandspoor

Het Zandspoor is inmiddels 25 jaar oud en voldoet niet meer aan de huidige eisen. Om die reden wordt er gewerkt aan een grootschalige renovatie van het bezoekerscentrum. Een multidisciplinair ontwerpteam, waarin een architect, een landschapsarchitect en een tentoonstellingsontwerper, geeft de vernieuwing vorm. In 2006 zijn er grote vorderingen gemaakt en ligt er een goedgekeurd voorlopig ontwerp voor het gebouw en de buitenruimte. De goedkeuring van de definitieve ontwerpen wordt verwacht in het eerste kwartaal van 2007.

Nieuwe Hollandse Waterlinie

Staatsbosbeheer, gemeente Bunnik, provincie Utrecht en het projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie hebben in 2006 gewerkt aan een plan voor ontwikkeling van fort Vechten. Daarbij gaat het om duurzaam herstellen en behouden van het fort en realisatie van een informatiecentrum over de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Hierbij wordt ook samenwerking met een marktpartij meegenomen om meer commerciële functies op het fort te vestigen en zo een duurzame exploitatie te krijgen. Het is momenteel nog on-

De Wierickerschans het informatiecentrum voor het Groene Hart.

duidelijk of Staatsbosbeheer een rol krijgt in de exploitatie van het centrum, omdat dat afhangt van financiering door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en de inzet van de exploitant. De plannen voor het realiseren van een bezoekerscentrum in Lauwersmeer zijn in een ver gevorderd stadium. De discussie richt zich nu op wie de exploitatie van het centrum gaat betalen. Binnen het Overlegorgaan leeft de wens om een grotere exploitatiebijdrage te ontvangen dan het bedrag dat normaliter beschikbaar is voor een bezoekerscentrum in een Nationaal Park. Bezoekerscentrum Oosterschelde en Utrechtse Heuvelrug - Het stichten van een bezoekerscentrum in het Nationaal Park de Oosterschelde en in het Nationaal Park de Utrechtse Heuvelrug zit nog in de overlegfase tussen overlegorgaan, gemeenten, provincie en Staatsbosbeheer.

Visie en productformule voor de bezoekerscentra

Er is in 2006 een visie ontwikkeld voor de bezoekerscentra. Kern van de visie is dat Staatsbosbeheer in de komende jaren gaat werken aan een 'National standard, local flavours' formule voor de bezoekerscentra. Het standaardiseren van een aantal elementen binnen en buiten het bezoekerscentrum moet leiden tot meer eenheid in de fysieke uitstraling van de centra. Het verder ontwikkelen van de educatieve diensten en natuurbelevingsexcursies door gezamenlijk nieuwe activiteiten te ontwikkelen zal leiden tot meer eenheid in de programmering. In 2006 is hier al een begin mee gemaakt. Alle bezoekerscentra van Staatsbosbeheer hebben meegedaan aan het landelijke project 'Op de bres voor biodiversiteit': gedurende 24 uur werd de 1001-Soortendag georganiseerd. Op 4 oktober (Werelddierendag) werd de nieuwe educatieve activiteit 'Het Dierenvriendjespad' geïntroduceerd. Deze activiteit is speciaal ontwikkeld voor kleuters. Er is vanuit scholen en gezinnen met jonge kinderen veel animo voor deze nieuwe activiteit, waarin het beleven van de natuur met alle zintuigen centraal staat. Twee bezoekerscentra hebben goedlopende jeugdnatuurgroepen, met gemiddeld 50 leden per jeugdgroep in de leeftijd van 8-12 jaar.

In 2006 is er een onderzoek uitgevoerd (door Motivaction) onder de bezoekers van de bezoekerscentra. Staatsbosbeheer wilde weten wie zijn huidige bezoekers zijn, hoe ze in het leven staan en of ze voldoende aan hun trekken komen bij de bezoekerscentra. Dit om beter te kunnen inspelen op de wensen en behoeften van onze bezoekers en om erachter te komen welke doelgroepen ons nog niet weten te vinden. Uit het onderzoek blijkt dat Staatsbosbeheer herkend wordt als verantwoordelijke organisatie voor de bezoekerscentra door meer dan 85% van hun bezoekers. Meer dan 75% is zeer tevreden over wat er vanuit de centra aangeboden wordt. Er is wel behoefte aan arrangementen voor families, aan meer fiets- en wandelroutes in onze gebieden en aan meer educatieve activiteiten voor kinderen. Uit het onderzoek blijkt tevens dat, naast het feit dat een merendeel van onze bezoekers de natuur een warm hart toedraagt, er veel meer potentiële bezoekers met belangstelling voor de natuur zijn die wij nog niet bereiken. Het aanbod van de bezoekerscentra wordt daarom de komende jaren nog beter afgestemd op deze groep.

Bezoekerscentrum de Meinweg: prikkelend voor kind én volwassene.

Bezoekersaantallen bezoekerscentra

Bezoekerscentrum	2002	2003	2004	2005	2006
BC De Meinweg	55.000	65.000	80.000	77.000	84.000
BC Mijl op Zeven	109.325	94.140	103.330	109.805	99.850
BC De Biesbosch*	39.836	58.663	55.350	60.173	62.921
BC Zandenbos [†]	9.500	89.000	127.000	130.000	118.000
BC Het Zandspoor	164.209	172.969	157.766	160.791	151.538
BC Sallandse Heuvelrug	97.000	113.000	120.000	113.100	106.450
BC De Weerribben	146.310	164.279	151.189	161.000	141.294
BC Oostvaardersplassen	22.174	25.686	27.756	34.632	39.917
BC Drents-Friese Wold	100.000	110.000	110.000	129.649	150.147
BC Duinen van Texel	nvt	nvt	nvt	150.000	200.000
Het Boomkroonpad	105.493	102.811	99.101	86.947	102.229
Totaal	848.847	995.548	1.031.492	1.213.097	1.256.346

* Bezoekerscentrum De Biesbosch werd in 2002 grondig verbouwd en was gedurende een deel van deze verbouwing gesloten. Dit verklaart de lage bezoekersaantallen in 2002.

[†] In 2002 en de helft van 2003 was Zandenbos gesloten vanwege het opknappen van het centrum waar brand had gewoed.

3.9 Publieksbegeleiding: excursies/evenementen

In 2006 zijn er 3.278 excursies gegeven. Hieraan hebben ruim 20.000 mensen deelgenomen. Vergeleken met 2005 zijn er een kwart minder excursies georganiseerd (4.473). De redenen hiervoor zijn bekend: een erg hete juli en een natte maand augustus temperden het animo. Populair zijn de nachtelijke excursies die blijkbaar veel mensen aanspreken. De Nacht van de Nacht, die in samenwerking met de Utrechtse natuurorganisaties is georganiseerd, is hiervan een duidelijk voorbeeld. In Den Haag zijn veel kinderen mee geweest met de excursies naar aanleiding van de rondreizende tentoonstelling 'Ode aan de Boom'.

Excursies* georganiseerd door de bezoekerscentra: 2006

Bezoekerscentrum	Aantal excursies	Aantal deelnemers
Oostvaardersplassen	248	5.166
Duinen van Texel	451	6.117
Het Zandspoor	41	668
Sallandse Heuvelrug	56	4.225
Zandenbos	116	2.864
De Meinweg	204	7.000
De Weerribben	93	1.747
Mijl op Zeven	614	7.860
De Biesbosch	309	6.669
Drents-Friese Wold	115	1.318
Totaal	2.247	43.634

* Aantal excursies in het kader van educatie zijn in dit overzicht niet meegeteld. Zie hiervoor paragraaf 3.7 Educatie

Beleving met alle zintuigen

Staatsbosbeheer biedt het publiek excursies aan vanuit zijn bezoekerscentra, infocentra en beheereenheden. Excursies hebben als primair doel het beleven van de natuur in onze gebieden te vergroten en daarnaast het bewustzijn over het belang van de natuur te bewerkstelligen. In 2006 is het beleid doorgezet om meer themagerichte excursies aan te bieden (bijvoorbeeld Beleef de Bever in de Biesbosch, Varen met de boswachter in de Weerribben) en waarbij het beleven van de natuur met alle zintuigen centraal staat. In 2006 is er bijvoorbeeld in Almere een 'zintuigenpad' geopend. Vaarexcursies in Rottige Meente in Friesland trokken 700 deelnemers. Meer dan 50 boswachters hebben over de laatste drie jaar de training voor Aardewandelingen gevolgd en deze bijzondere natuurbelevingswandelingen worden steeds meer aangeboden vanuit de beheereenheden.

Doelgroepen

Het excursieaanbod is vooral gericht op gezinnen met kinderen en 50-plussers. Op een aantal locaties worden andere doelgroepen bediend. Zo is er bijvoorbeeld vanuit het bezoekerscentrum Drents-Friese Wold een nieuwe ruiterexcursie van start gegaan. Ook werd er een speciaal Familiepad ont-

wikkeld geschikt voor het hele gezin, ongeacht de fysieke conditie (dus ook voor blinden en rolstoelgebruikers). Sinds de invoering van deze excursie, begin 2006, is er een sterke toename van deze doelgroep waar te nemen.

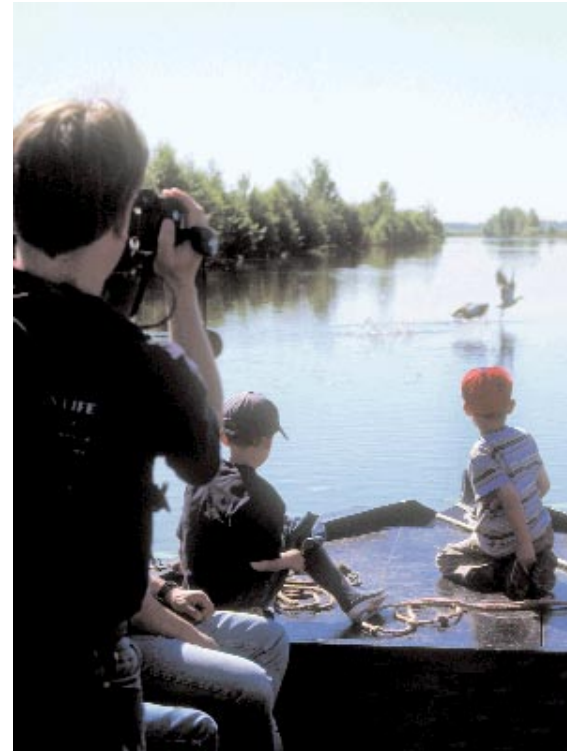
In 2006 speelde Staatsbosbeheer met zijn excursieaanbod in op landelijke thema's en trends. Op verschillende locaties, bijvoorbeeld in Nunspeet en in Drents-Friese Wold, werden er in samenwerking met zorgverzekeraars en in het kader van natuur en gezondheid speciale excursies georganiseerd voor bijzondere doelgroepen. De memorywalk voor Alzheimerpatiënten vanuit het bezoekerscentrum Zandenbos trok 200 deelnemers. Vanuit tien locaties werden nordic walking excursies georganiseerd.

Aanbod op verzoek

Naast geprogrammeerde excursies die deel uitmaken van het aanbod van een bezoekerscentrum of beheereenheid worden steeds meer excursies met de boswachter aangevraagd als onderdeel van bijvoorbeeld een familiedag of een bedrijfsuitje. In de Meinweg werden 107 excursies door particulieren aangevraagd, met een totaal van 2650 deelnemers. In het bezoekerscentrum Zandenbos hebben 2.000 kinderen gebruikgemaakt van het aanbod voor verjaardagspartijtjes.

Evenementen

Staatsbosbeheer heeft in 2006 aan verschillende landelijke, regionale en lokale evenementen meegedaan. Op 31 locaties werden excursies gehouden tijdens de Nacht van de Nacht. Circa 660 deelnemers hebben met de Nachtwaker meegelopen om de geheimen van de nacht te ontdekken. In de Weerribben zijn er excursies geweest in het kader van de Mooiste Wandeling van Nederland. Alle bezoekerscentra hebben meegedaan aan de 1001-Soortendag waar het belang van het behoud van biodiversiteit centraal stond. Staatsbosbeheer heeft actief deelgenomen aan het door de Vogelbescherming georganiseerde Vogelfestival in de Oostvaardersplassen. Dit festival trok 2.500 bezoekers. In het Robbenoord en Dijkgatsbos zijn er in samenwerking met de regionale krant herfstwandelingen gehouden. Daar hebben 2.000 mensen aan deelgenomen. Monumentendag en Fortenmaand zijn grote bezoekerstrekkers. Op Texel organiseert Staatsbosbeheer in samenwerking met het Nationaal Park een natuurmarkt die zo'n 3.000 mensen trekt. De dag van het Haagse Bos trekt ook jaarlijks 1.500 bezoekers.

Het beleven van de natuur met alle zintuigen: op vaarexcursie in de Rottige Meente.

4. Overige producten

Maatschappelijk partnerschap werpt zijn vruchten af

4.1 Boomfeestdag

In mei 2006 is de nieuwe samenwerkingsovereenkomst voor vijf jaar ondertekend. Hierin zijn afspraken gemaakt over het doel, de verantwoordelijkheden, taakverdeling en financiën. Het beter functioneren van de provinciale commissie is hier onderdeel van. Voorafgaand hieraan is de samenwerking tussen Staatsbosbeheer en de Stichting Boomfeestdag geëvalueerd. Daarnaast hebben Staatsbosbeheer en de Stichting opdracht gegeven voor een 'imago-onderzoek'. In de media verschenen berichten dat kinderen de Boomfeestdag oubollig vinden, en de deelname liep terug. Conclusies zijn dat de Boomfeestdag een heel sterk 'merk' in natuureducatie is door de lange geschiedenis, grote bekendheid en vaste dag. Leerpunten zijn dat de invulling in veel gevallen aantrekkelijker voor de doelgroep kan worden gemaakt en beter moet aansluiten bij inhoudelijke leerdoelen. Ook voor de organisatie en informatie-uitwisseling zijn verbeterpunten aangegeven. De Stichting is trekker en heeft diverse punten opgepakt. Staatsbosbeheer wil, naast de provinciale commissie, met name bij het inhoudelijke, educatieve, deel betrokken zijn. In 2006 is een aanvang gemaakt om gezamenlijk het educatieve (basis)aanbod te versterken. De inbreng van Staatsbosbeheer richt zich vooral op 'buiten en beleven'. Het Instituut Voor Natuurbeschermingseducatie is gevraagd om mede te adviseren.

De jaarlijkse Boomfeestdag: een sterk merk in natuureducatie volgens het imago-onderzoek.

4.2 Innovatie

Duurzame daadkracht

Staatsbosbeheer heeft werk gemaakt van zijn streven naar CO₂ reductie in zijn bedrijfsvoering. In 2006 is de proef naar gebruik van biodiesel in bedrijfswagens en werkmaterieel afgerond. De inzet van deze alternatieve brandstofsoort is onderzocht, zowel op logistiek als op technisch gebied. Knelpunten ten aanzien van het gebruik zijn grotendeels opgelost. Tevens is in 2006 het gebruik van houtvezels in pelletkachels voor warmtevoorziening in bezoekerscentra en kantoren onderzocht. Dit procedé levert een goede, bijna volledige verbranding in een CO₂-neutraal proces. In regio Noord is gestart met de bouw van een beheerkantoor waar deze toepassing zal worden gebruikt. Bij de renovatie en verbouw van bezoekerscentrum Het Zandspoor (plan 2006, realisatie 2007) wordt voor de verwarming en koeling van het gebouw aardwarmte gebruikt.

Groene Gebiedsontwikkeling: ontwikkelingen en innovaties uit de pilotprojecten

In 2006 is op het gebied van Groene Gebiedsontwikkeling een aantal stappen gezet om de rollen van Staatsbosbeheer te verduidelijken aan de hand van de praktijk. Hieronder volgt een korte schets.

Professionalisering opdrachtgeverschap

In het project Zuidplaspolder heeft Staatsbosbeheer in (betaalde) opdracht van de provincie een groen-blauwe ontwikkelingsvisie gemaakt. Van meet af aan heeft Staatsbosbeheer bij dat proces andere partijen betrokken.

Inhoud en positie

De rol van Staatsbosbeheer in de Bloemendalerpolder (pilot Diemerscheg) is in het proces Groene Gebiedsontwikkeling uitgebreid van slechts toekomstig beheerder naar die van maatschappelijke belangenbehartiger én uitvoerder én zelfstandig beheerder. Juist door deze meervoudige rolomvatting is Staatsbosbeheer in staat om in de planvorming met andere partijen een integrale bijdrage te leveren aan het proces. Deze toegevoegde waarde van Staatsbosbeheer wordt erkend en benut.

In maart 2006 is de publiek-private planvorming Bloemendalerpolder van start gegaan. In deze planvorming werken provincie, gemeenten, de Dienst voor het Landelijk Gebied, vastgoedontwikkelaars en Staatsbosbeheer aan de ontwikkeling van een integraal plan voor de Bloemendalerpolder.

Intermediaire rol

De essentie van het Diemberbos-project (200 hectare jong bos, aangelegd medio jaren '90) is dat Staatsbosbeheer en de Dienst voor het Landelijk Gebied groene plannen van Rijk en provincie (onder andere het Strategisch Groenproject (SGP) Gooi- en Vechtstreek) verbinden met groene ambities van de stad (meer en intensiever ingericht uitloopgroen in Diemerscheg). Door plannen en financieringsstromen van Rijk, provincie en gemeente te combineren zorgen we dat het Diemberbos versneld kan uitgroeien tot een 'stadsnatuurbos' van formaat. Amsterdam heeft het Diemberbos opgevoerd als voorbeeldlocatie voor een versneld uit te voeren Groen In en Om de Stad-project.

Financiering

Staatsbosbeheer is betrokken bij een rood-groen totaalconcept inclusief recreatie voor een bestemmingsplanvaststelling van de gemeente Almere (pilot Almere). Dit totaalconcept levert grotere maatschappelijke meerwaarde op dan het werken vanuit sectorale belangen; door de gezamenlijke beschouwing van het totale gebied realiseren wij een kwaliteitsimpuls in rood én groen. Door integrale benadering van het rood-groene gebied kunnen ook extra financiële middelen worden aangeboord. In 2015 is het volgende gerealiseerd:

- De robuuste verbindingszone met circa 350 hectare extra recreatief groen
- Nieuw recreatiegroen aansluitend aan de de robuuste verbindingszone tussen de Oostvaardersplassen en het Horsterwold
- 350 hectare recreatiegroen in een totaalconcept van de robuuste verbindingszone heringericht
- Een kwaliteitsimpuls voor 1.000 hectare bestaand groen vanuit opbrengsten uit grondruilen en rode ontwikkelingen

Samenwerking

Samenwerking is een van de uitgangspunten voor gebiedsontwikkeling bij Staatsbosbeheer. In alle pilotprojecten en andere gebiedsontwikkelingsprojecten wordt dan ook samengewerkt met andere belanghebbenden. De tendens is dat vaker ook met 'niet-traditionele' partijen samengewerkt wordt, bijvoorbeeld bij Almere en Bloemendalerpolder.

4.3 Natuur en gezondheid

Staatsbosbeheer wil met het thema gezondheid invulling geven aan zijn rol van maatschappelijk ondernemer. Wij doen dit in samenwerking met partijen uit de gezondheidszorg. Conform de wensen van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit kunnen deze activiteiten echter niet ten laste komen van het bestaande budget en dienen ze minimaal budgettair neutraal te zijn. Vanouds zijn er op lokaal niveau vele contacten met individuele gezondheidspartijen. Het merendeel van de contacten is met intramurale instellingen voor gehandicaptenzorg, verslavingszorg en de Geestelijke Gezondheidszorg Nederland. Enige honderden mensen vinden een dagbesteding in de gebieden van Staatsbosbeheer. Het gaat hierbij vooral om uitvoerende werkzaamheden. Hierbij is vrijwel altijd sprake van maatwerk en additioneel werk. Er komen steeds meer onderzoeken beschikbaar die het verband tussen natuur en gezondheid aannemelijk maken. Verdiepend onderzoek is gewenst voor het evalueren van de werkelijke effecten en resultaten op de gezondheid.

Bewegen is gezond: de gebieden van Staatsbosbeheer lenen zich er uitstekend voor.

Samenwerking met de gezondheidssector

Het afgelopen jaar is naast de bestaande contacten gericht geïnvesteerd in contacten met landelijk opererende gezondheidspartijen. Doel van de samenwerking tussen Staatsbosbeheer en partijen uit de sector van recreatie en toerisme is het bereiken van meer samenhang in beleid, beheer en uitvoering en het realiseren van een (economische) meerwaarde. De ervaring tot nu toe leert dat gezondheidspartijen sterk gericht zijn op samen-

werking binnen de sector. Voor veel van deze partijen is het engagement van Staatsbosbeheer met gezondheid dan ook verrassend, maar na kennisgeving ook kansrijk. Samenwerking past ook binnen de beleidslijn van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport om samenwerking met andere sectoren te zoeken. Staatsbosbeheer heeft het afgelopen jaar de samenwerking opgezocht met de volgende resultaten:

- Samen met onder meer Zorgverzekeraars Nederland (de koepel van zorgverzekeraars) werken wij samen in de coalitie NL Actief!, waar wij richting ministeries en gemeenten pleiten voor 'meer ruimte om te bewegen' met name bij de grote en middelgrote steden. Onlangs is ons pleidooi door de (vorige) minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu overgenomen.
- Met de arbodienst van Achmea is een 'groen reïntegratietraject' voor overspannen werknemers ontwikkeld. De arbodienst zal dit in 2007 aanbieden aan de bedrijven die bij hem diensten afnemen.
- Samen met de Alzheimerstichting Nederland is de landelijke hersendag georganiseerd. Hiermee werd aandacht gevestigd op de noodzaak en het nut van wandelen voor hersenactiviteit. Te denken valt hierbij aan ouderen met hersenfalen-dement, en de ziekte van Parkinson.
- Met de Gemeentelijke Gezondheidsdienst Amsterdam is een verkenning gestart rond het thema jeugd, preventie van overgewicht en natuurbeveiligings-beleefactiviteiten in de stadsrand.

Samenwerkingsverbanden rondom het thema gezondheid zijn er ook met andere terreinbeherende organisaties, evenals met VVV's, de Dienst voor het Landelijk Gebied en de Landschappen. Zo is met Natuurmonumenten en een aantal landelijke sportorganisaties een samenwerkingsovereenkomst opgesteld met als doel het bevorderen van nordic walking. Inmiddels zijn er meer dan 50 nordic walking-routes in het land uitgezet. In de regio Noord levert Staatsbosbeheer een belangrijke bijdrage aan het project Outdoor Offensief Drenthe. Het belangrijkste doel van het project is de versterking van de beleving van het Drentse landschap door middel van buitenactiviteiten. Belangrijke aspecten daarbij zijn: het verbeteren van de fysieke ontsluiting (ontwikkelen van routes en startpunten), het verbeteren van de digitale informatie over de gebieden (onder meer door de toepassing van Geo Positioning System en Digital Personal Assistant) en de kwaliteitsverbetering van het bestaande recreatieaanbod. Dit project wordt voor een belangrijk deel gefinancierd met Europees geld, waaronder de Leader+ KOMPAS programma's.

Financiers voor gezondheid

Ook in 2006 zijn veel inspanningen gericht op het verkrijgen van gelden uit de gezondheidssector om zo initiatieven voor samenwerking te ondersteunen. Staatsbosbeheer ervaart dat dit zeer moeizaam verloopt. Het is moeilijk om binnen te komen in deze heel versnipperde sector. Door de interne oriëntatie van de sector verloopt het leggen van contacten met andere ministeries, zoals het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, moeizaam. Voor Staatsbosbeheer is het hierdoor lastig om de gestelde ambities waar te maken.

'Groen' reïntegreren van werkloze jongeren

Met een landelijk werkend reïntegratiebedrijf is een verkenning gestart voor werktoegeleidingstrajecten voor voortijdige schoolverlaters. In de Moerputten bij Den Bosch bijvoorbeeld is Staatsbosbeheer in overleg met een reïntegratiebedrijf bezig te bekijken of vroegtijdige schoolverlaters van vooral VMBO kunnen worden ingezet bij het onderhoud van de brug en de aanleg van een wandelroute voor de stadbewoners.

5. Producten buiten de normkosten

Lange termijn als uitgangspunt

5.1 Overlevingsplan Bos en Natuur

Het Overlevingsplan Bos en Natuur (voorheen regeling EffectGerichte Maatregelen) is in 1989 in het leven geroepen om de negatieve effecten van de onvoldoende milieukwaliteit op de Nederlandse natuur te compenseren. Het Overlevingsplan Bos en Natuur handelt concreet om herstelbeheer door middel van maatregelen die de effecten van verzuring, vermesing en verdroging in natuurterreinen tegengaan. Het Omvormingsbeheer (OMV) behelst de omvorming van het ene doeltypen naar een ander meer gewenst doeltypen.

De verbetering van natuurkwaliteit in de gebieden van Staatsbosbeheer die haar basis vindt in beide regelingen is in 2006 voortgezet. Hierbij heeft het accent gelegen op maatregelen als plaggen en chopperen, verbetering van de hydrologische situatie en monitoring. Daarnaast is sprake van verwijderen van bosopslag, inrichting voor begrazing, opschonen van venbodems en toevoegen van basische stoffen.

Evenals voorgaande jaren was in 2006 het totaalbedrag aan ingediende projecten voor het Overlevingsplan Bos en Natuur en Omvormingsbeheer groter dan het door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voor Staatsbosbeheer beschikbaar gestelde budget: totaal 1.708.261 euro (incl. BTW). Van dit budget is maximaal 400.000 euro voor Omvormingsbeheer. Door de financiële overflow van voorgaande jaren was prioriteitsstelling binnen de nieuwe aanvragen 2006 niet noodzakelijk. Alle nieuwe projectaanvragen van het Overlevingsplan Bos en Natuur en alle aanvragen voor nieuwe Omvormingsprojecten konden worden gehonoreerd. In totaal gaat het hier om herstel en verbetering van ruim 2.500 hectare natuur.

Overzichtstabel van herstelbeheer 2006

	Projecten	Indicatie beïnvloede/betrokken hectare's*	Begroting (€)
Overlevingsplan Bos en Natuur 2006	37	2.274	1.877.064
Omvormingsbeheer 2006	8	247	460.831

* Onder meer via de aanpak van circa 27,4 kilometer aan lijnelementen ten behoeve van de verbetering van de hydrologie.

Hiervan maken twee grote projecten deel uit die in cofinanciering met LIFE-subsidie worden gerealiseerd:

- Het project 'Restoration of dune habitats along the dutch coast' (het 'Duinenproject'), dat loopt tot en met 2011. In dit project zal circa 2480 hectare duingebied, alsmede circa 3,5 kilometer lijnelement worden hersteld
- Het hoogveenproject 'Engberdijksvenen'

Meerjarenplanning het Overlevingsplan Bos en Natuur

Ook in 2007 is het begrote bedrag aan nieuw ingediende, lopende (meerjaren-) en reserveprojecten groter dan het door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit beschikbaar te stellen budget. Voor 2007 zijn in het kader van het Overlevingsplan Bos en Natuur nieuwe aanvragen ingediend bij het ministerie van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voor het herstel van ruim 3.200 hectare (negentien projecten, begroot op 1.113.066 euro). Onderdeel hiervan is de start van

Overzichtstabel Meerjarenplanning Overlevingsplan Bos en Natuur

OBN-bijdrage	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Totaal
LNV-bijdrage OBN (incl. BTW)		1.308.261*	1.385.000	1.385.000	1.385.000	1.385.000	1.385.000	
Overflow voorgaande jaren tot en met 2005 (incl. BTW)		707.337	pm	pm	pm	pm	pm	
Totaal		2.015.598	1.385.000	1.385.000	1.385.000	1.385.000	1.385.000	
Duinen (incl. BTW)	202.180	309.814	309.814	309.814	309.814	309.814		1.751.250
Extra bijdrage		107.500	107.500	107.500	107.500			430.000
		417.314	417.314	417.314	417.314			2.181.250
Weerribben (incl. BTW)		220.000	220.000	220.000	220.000	220.000		1.100.000
voor overige OBN-projecten beschikbaar (incl. BTW)		1.598.284	747.686	747.686	747.686	855.186	1.165.000	

* Eenmalig gekort ten behoeve van het 'Schaapskuddeproject'.

Herstelbeheer Weerribben (fase 2), een belangrijk meerjarenproject. Ook dit project wordt gerealiseerd in cofinanciering met LIFE en zal doorlopen tot 2011. Het project is een vervolg op het in 2005 afgesloten eerste Weerribbenproject, dat eveneens in cofinanciering met LIFE tot stand kwam. Daarnaast resteren uit voorgaande jaren reserveprojecten. Voor het Overlevingsplan Bos en Natuur begroot op ongeveer 229.000 euro (herstel van circa 20 hectare) en voor Omvorming begroot op circa 410.000 euro (circa 40 hectare).

Om de voortgang en het succes van de herstel- en omvormingsmaatregelen in beeld te krijgen en te houden pleegt Staatsbosbeheer iedere twee jaar een thema-evaluatie. Het ligt in de bedoeling om de in 2006 gestarte evaluatie van de 'natte bossen' in 2007 af te ronden.

Verbreding Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit

Op 12 september 2006 is het verbrede Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit van start gegaan. Voorheen stond het door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit geïnitieerde Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit voor Overlevingsplan Bos en Natuur. De verbreding betekent dat het niet alleen meer gaat over het uitvoeren van herstelmaatregelen, maar ook over beheer in het kader van Natura 2000, soortenbeleid en omvorming van landbouwarealen naar natuur. Daarnaast zit de verbreding in het schaalniveau van ingrijpen. Voorheen ging het meestal om kleinschalige herstelprojecten, vanaf nu behelst het herstel én ontwikkeling op landschapsniveau: in plaats van natte schraalgraslanden wordt bijvoorbeeld het gehele beekdal onder de loep genomen. Het kenniscircuit dat deel uitmaakt van Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit is voor Staatsbosbeheer een belangrijk platform voor samenwerking op het vlak van kennis. In het kader van de verbreding zijn de bestaande deskundigenteams vernieuwd: meer kennisvelden, meer organisaties. Medewerkers van Staatsbosbeheer nemen deel aan alle deskundigenteams.

Het succes achter deze ontwikkeling is de samenwerking tussen beheerders en wetenschappers in de deskundigenteams. De beschikbaar gekomen kennis wordt ook gemakkelijk toegankelijk gemaakt door de ontwikkeling van de internetsite Natuurkwaliteit. Iedere beheerder die tegen problemen oploopt kan binnenkort in één oogopslag zien wat de oorzaken van de problemen zijn en aan welke oplossingsrichting hij kan denken. Met alle bestaande kennis die daarmee binnen handbereik ligt is het een kwestie van gezamenlijk kansen zien, én pakken.

Voor Staatsbosbeheer is de verbreding van Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit een welkome ontwikkeling waar we de komende jaren enthousiast aan zullen bijdragen en dankbaar gebruik van zullen maken. Hetzelfde geldt voor de ontwikkeling van de internetsite, waarvoor het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit voor de komende jaren de financiering weer heeft geregeld.

LIFE Duinen

Vanuit Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit is het project LIFE Duinen ingediend. Dit omvat een unieke schakering van Nederlandse duingebie-

Tien procent van de Europese duinen liggen in Nederland: hier bij Westenschouwen.

den. Het duingebied bestrijkt maar 1% van de totale oppervlakte van Nederland. Toch komt in dit gebied de helft van al onze planten voor; zo'n 850 soorten. Ook broeden er 140 van de 190 soorten vogels die we in Nederland hebben. Flora en fauna gedijen zo goed in de duinen, omdat het een divers landschap betreft.

Er is eigenlijk alles: heuvels en dalen, zon en schaduw, droge en natte grond, wind en luwte.

De duinen zijn belangrijk voor de natuur van Nederland en voor die van Europa. Tien procent van de Europese duinen ligt in Nederland. Staatsbosbeheer heeft een derde daarvan onder zijn hoede, wat neerkomt op zo'n 15.000 hectare verdeeld over de kust van de Waddeneilanden tot Zeeland. Door ingrijpende veranderingen in de 20e eeuw staat dit unieke natuurgebied onder druk. De grootste bedreigingen worden gevormd door:

- Afwezigheid van dynamiek door stabilisatie (tegengaan verstuiving)
- Afwezigheid van dynamiek door het instorten van de konijnenpopulatie
- Verdwenen antropogene invloeden
- Invasie van niet-inheemse bomen en struiken
- Verrijking
- Verdroging door ontwatering en drinkwaterwinning

Herstel

Met het oog op de aanwezige natuurwaarden heeft de Europese Commissie besloten de investeringen in herstel van de prioritaire duinhabitats te subsidiëren. Daarmee blijven de natuurwaarden behouden en worden ze versterkt. Het project 'Herstel van duinhabitats langs de Nederlandse kust' heeft als hoofddoel het creëren van gunstige omstandigheden voor prioritaire duinhabitats op een oppervlakte van 4.700 hectare.

Het project is gericht op:

- Herstel van 1.100 hectare natte en vochtige duingebieden door herstel van de natuurlijke hydrologie
- Herstel van 1.550 hectare duingraslanden en duinheide door kappen, maaien, plaggen en instellen van begrazing
- Ruimte geven aan het proces van winderosie ten behoeve van 10 tot 20 hectare primaire en dynamische duinen
- Omvorming van 40 hectare naaldbos naar natuurlijk loofbos

Stand van zaken

Enkele kleinere onderdelen van het project zijn al in uitvoering. De grotere projecten zitten in de voorbereidingsfase en het vergunningtraject. Eén landelijk projectteam vanuit regio Noord zorgt voor de coördinatie. Naar verwachting zal uitvoering van de diverse werkzaamheden in 2008-2009 plaatsvinden. Het project moet in 2010 volledig zijn uitgevoerd.

Communicatie LIFE-projecten

De toekenning van de LIFE Duinen subsidie eind 2005 heeft veel aandacht gekregen in diverse media, zowel landelijk als regionaal en zowel schrijvende media als radio, tv en internet. Bij de daadwerkelijke start van de diverse projecten was de communicatie vooral gericht op omwonenden en regionale en lokale belanghebbenden en zijn hierover ook berichten verschenen in

Bijdragen aan duinherstel

	Bedrag €
LIFE	1.887.750
Wetterskip Fryslan	9.900
Waddenvereniging	7.500
Duinbehoud	7.500
BBL	125.000
Staatsbosbeheer	2.587.860*
Totaal	4.625.510

*OBN 2005-2010 € 2.181.185

regionale en lokale media. Ook zijn er folders ontwikkeld over de afzonderlijke projecten. Op de internetsite van Staatsbosbeheer is een dossier aangemaakt over LIFE, waarin de voortgang van de diverse projecten te volgen is.

5.2 Soortenbescherming

Staatsbosbeheer heeft actief meegewerkt aan onder andere het Europese Unie Life Project AMBITION (Amphibion Biotope Improvement in the Netherlands) 2004-2008 en het Herintroductieprogramma Otter.

Bijdrage aan Leefgebiedenbenadering

Deze 'leefgebiedenbenadering' staat onder leiding van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, maar is ernstig vertraagd. In 2006 is daarom de bijdrage van Staatsbosbeheer beperkt geweest. Voor een aantal prioritaire soorten kunnen wij daar niet op wachten. Voor die soorten vindt soortgericht beheer en inrichting plaats.

Het gaat bij Staatsbosbeheer onder meer om de volgende soorten: de bever, de Noordse woelmuis, het korhoen, de grote vuurvliinder, het gentiaanblauwtje, de zilveren maan, de veenvlinders hooibeestje, veenparelmoervliinder en veenbesblauwtje, de hoogveenglanslibel en de sprinkhanen kleine wrattenbijter, zadelsprinkhaan, moerassprinkhaan en zompsprinkhaan.

De programmerende en uitvoerende taken ten aanzien van actieve soortenbescherming tezamen met het beschikbare budget is via de Inrichting Landelijk Gebied overgeheveld naar de provincies. In 2006 zijn met de provincies afspraken gemaakt over voortzetting van de soortbescherming.

Visotter

Staatsbosbeheer is verantwoordelijk voor het uitvoeren van het Otterproject in het kader van het door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit vastgestelde Herintroductieprogramma Visotter. De visotter geldt als doelsoort voor de inrichting van ecologische verbindingzones in de gehele natte as. Otters uit Polen, Letland en Tsjechië zijn uitgezet in de Nederlandse zoetwatermoerassen in Noordwest-Overijssel. 2006 was het laatste jaar van de eerste fase van het otterproject. In 2007 vindt een evaluatie plaats van deze eerste fase.

Amfibieën

Verbetering van het leefgebied van amfibieën vindt eveneens plaats binnen het programma Europese Unie Life Project AMBITION (zie: www.life-ambition.com). In dit programma worden maatregelen getroffen voor geelbuikvuurpad, vroedmeesterpad, boomkikker, knoflookpad en kamsalamander. In dit programma participeren onder andere de Europese Unie en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Bever

Het leefgebied van de bevers in Nederland breidt zich gestaag uit. Het is

De Biesbosch: een perfect leefgebied voor planten en dieren, waaronder de bever.

inmiddels ongeveer 20 jaar geleden dat bevers geherintroduceerd werden. Inmiddels hebben de populaties van de Gelderse Poort en de Biesbosch zich aaneengesloten tot één populatie in het Rivierengebied. Ook de IJssel wordt nu gekoloniseerd. Er worden regelmatig bevers gesignaleerd in de IJsselkop tot aan Kampen. Ook in de omgeving van Lelystad worden regelmatig bevers gesignaleerd. In de Oostvaardersplassen zijn twee burchten bekend. Activiteiten met betrekking tot bevers betreffen vooral het volgen van de uitbreiding van het verspreidingsgebied en de daarmee samenhangende voorlichting, communicatie en advisering aan betrokkenen bij nieuw gekoloniseerde leefgebieden.

Korhoen

In 2006 is verder gegaan met verbetering van het leefgebied van korhoenders op de Sallandse Heuvelrug. Er is weer een aanzienlijke oppervlakte bos omgevormd. Verder is in overleg met medebeheerder Natuurmonumenten het heidebeheer geactualiseerd. De jarenlange inspanning werd in het voorjaar van 2006 beloond met een stijging van het aantal getelde hanen van dertien in 2005 naar 23 in 2006! In totaal heeft het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit in 2005-2006 240.000 euro beschikbaar gesteld.

5.3 Landschapsherstelplannen

In het voorjaar van 2006 is een aanvullende offerte gestuurd met de uitwerking van de benodigde extra middelen. Ondertussen is op bescheiden schaal op enkele plekken begonnen met de eerste werkzaamheden.

5.4 Genenbank bomen en struiken

Op 15 mei 2006 heeft minister Veerman de genenbank van autochtone bomen en struiken (eerste fase) geopend. De opening kreeg veel mediablangstelling. De genenbank is een concrete uitwerking van de beleidsnota 'Bronnen van ons bestaan'. De eerste aanzet (eerste fase) van de genenbank is nagenoeg afgerond. Echter, nog niet alle soorten zijn hierin opgenomen. Daarnaast dient voor een aantal soorten nog te worden uitgebreid om de genetische bandbreedte te optimaliseren. Een tweede fase is hiervoor noodzakelijk.

Uniek reservoir

Met de genenbank dragen het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en Staatsbosbeheer concreet bij aan de internationale biodiversiteitsdoelstellingen. De genenbank is een uniek reservoir. Met de vruchten en zaden die worden geoogst in de genenbank zijn wij in staat nieuw plantmateriaal te kweken dat wordt toegepast om oorspronkelijke populaties weer duurzaam te versterken. In dat kader moet ook de intentieverklaring tussen Staatsbosbeheer en Dienst Landelijk Gebied over het gebruik van autochtoon plantmateriaal gezien worden, die tijdens de opening van de genenbank is getekend.

Het beheer van de genenbank is gericht op de productie van zo veel mogelijk vruchten en zaden met een zo groot mogelijke genetische spreiding. De genenbank hangt qua aanleg en beheer sterk af van het reguliere beheer zoals in onze bossen. Nauwgezet slootonderhoud, frequent maaibeheer, snoeien en onkruidbeheersing na aanplant maken het beheer intensief. Het onderhoud van de genenbank is een additionele activiteit en wordt additioneel gefinancierd door Directie Natuur van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

5.5 Ruimte voor de Rivier

Onderzoeksprogramma

Vanuit Staatsbosbeheer is deelgenomen aan een workshop Vraagarticulatie Ruimte voor de Rivier. In deze workshop zijn de kennisvragen rond veiligheid en beheer van natuurgebieden geïnventariseerd. Dit heeft geleid tot een selectie van een aantal onderwerpen met bijbehorende onderzoeksvragen ten behoeve van het beleidsondersteunend onderzoek voor het jaar 2007.

Beheer van riviernatuur

Staatsbosbeheer heeft, samen met de Dienst voor het Landelijk Gebied, geparticipeerd in diverse (her)inrichtingstrajecten langs de rivieren. Dit betreft zowel projecten van Nadere Uitwerking voor het Rivieren Gebied als (koploper)projecten in het kader van de Planologische Kernbeslissing Ruimte voor de Rivier. Staatsbosbeheer leverde onder meer een bijdrage in de projecten van Nadere Uitwerking voor het Rivieren Gebied Gendtse Waarden, Bemmelse Waarden, Groene rivier Pannerden, Afferdense en Deestse Waarden, Hurwenense uiterwaarden, Heesseltse uiterwaarden, Duursche Waarden 2/Fortmond en in de (koploper)projecten van de Planologische Kernbeslissing Scheller en Oldeneler buitenwaarden, Keizers- en Stobbenwaarden Deventer en Noordwaard/Biesbosch.

Staatsbosbeheer participeert eveneens in de trajecten voor het ontwikkelen van een alternatief voor de maatregel van de Planologische Kernbeslissing bij Kampen (bypass IJsseldelta-Zuid). Daarnaast denkt Staatsbosbeheer actief mee in de ontwikkeling van alternatieven voor de toekomst (Planologische Kernbeslissing lange termijn) inzake veiligheid en natuur, zoals bijvoorbeeld de WaalMaasconnectie.

Veiligheid

Rijkswaterstaat en Staatsbosbeheer zijn in nauwe samenwerking het project Stroomlijn gestart. Het doel is een gezamenlijke aanpak te ontwikkelen waarbij voldaan wordt aan de veiligheidseisen en de natuurdoelstellingen in het rivierengebied. De implementatiefase is in 2006 gestart. Beide organisaties hebben in 2006 ingrepen in hun gebieden gepleegd om aan de veiligheidseisen te voldoen. Staatsbosbeheer heeft in de Millingerwaard (onderdeel van de Gelderse Poort) 6 hectare wilgenbos laten verwijderen. Hierdoor wordt bij hoogwater een te grote opstuwing voorkomen. Er zijn afspraken gemaakt om in een aantal pilotgebieden een nadere analyse van de situatie te maken. Deze wordt in 2007 uitgevoerd.

Riviernatuur vlakbij de stad. De uiterwaarden van de Ooijpolder bij Nijmegen.

Bijlage A

Doelrealisatie

Tabel 1: Beheerareaal met functies natuur, bos en landschap

	werkelijk 31-12-2003 hectare	werkelijk 31-12-2004 hectare	werkelijk 31-12-2005 hectare	offerte 2006 hectare	werkelijk 31-12-2006 hectare
Dt 1 nagenoeg natuurlijke eenheid	8.171	7.685	8.266	7.685	8.272
Dt 2 begeleid natuurlijke eenheid	20.033	20.684	20.677	20.684	20.554
Dt 3 bosgemeenschap	17.514	16.252	16.309	16.252	16.487
Dt 4 bosvervangingsgemeenschap	8.721	10.805	10.972	10.805	11.074
Dt 5 natte heide, hoogveen, natte duinvalleien	7.974	8.063	8.030	8.063	8.671
Dt 6 droge heide en duinen	19.957	22.323	22.132	22.323	21.722
Dt 7 verlandingsvegetaties	3.539	2.941	3.030	2.941	3.097
Dt 8 moerashooiland1.881	1.912	1.873	1.912	1.869	
Dt 9 bloemrijk grasland, droog schraalgrasland	24.777	22.818	23.205	22.818	24.131
Dt 10 vochtig schraalgrasland	5.205	7.885	8.051	7.885	8.164
Dt 11 open water met functie natuur	2.354	2.424	2.543	2.424	2.473
Dt 12 kleinschalig (begeleid) natuurlijke eenheid	6.590	8.003	8.073	8.003	8.103
Dt 13 multifunctioneel bos	60.506	57.768	57.998	57.768	57.337
Dt 14 rietland	1.570	1.258	1.194	1.258	1.170
Dt 15 weidevogelgrasland	10.815	8.434	8.540	8.434	8.791
Dt 16 akker	879	848	791	848	798
Dt 17 open water multifunctioneel	1.878	2.068	2.078	2.068	2.045
Dt 18 landschapselementen met natuurfunctie	1.805	1.461	1.435	1.461	1.428
Dt 19 korte vegetaties	1.295	2.561	2.657	2.561	2.826
Dt 20 overige landschappelijke elementen	5.748	7.645	7.754	7.645	8.055
areaaluitbreiding 2005				2.800	
areaaluitbreiding 2006				2.800	
Totaal	211.212	213.838	215.607	219.438	217.067

Tabel 1A Beheerareaal met functie recreatie

	31-12-2003 hectare	31-12-2004 hectare	31-12-2005 hectare	31-12-2006 hectare	31-12-2006 hectare
R1 beleefbaar, afgesloten	24.864	25.408	25.707	25.408	25.999
R2 opengesteld, basisniveau, landrecreatie	133.990	136.268	138.515	136.268	139.624
R3 opengesteld, niveau plus, landrecreatie	41.543	41.173	40.239	41.173	40.438
R4 waterrecreatie	12.418	12.426	12.441	12.426	12.417
Totaal	212.815	215.275	216.902	220.875	218.478

Tabel 2: Overzicht beoordeeld areaal 2006

Object	Oppervlakte hectare
1 Van Oordt's Mersken	435
2 Skierren	431
3 Ruinen Boswachterij	1.158
4 Boswachterij Hooghalen - Grolloo	2.442
5 Sleenerzand Boswachterij	1.450
6 Bargerveen	2.081
7 Beekvliet	261
8 Gorssel	83
9 Laren	32
10 Neede	241
11 Buren	73
12 Hurwenen, Waarden bij	177
13 Lienden	41
14 Linge oevers-oost	19
15 Loevestein	326
16 Maurik, Waarden bij	21
17 Sint Andries	281
18 Wamel, Waarden bij	191
19 Spijk-Bremerberg	1.050
20 Bemmelse Gendtse en Klompenwaard	304
21 Huissense en Roswaard	20
22 Lobberdensewaard en Tolkamerdijk	49
23 Loenense en Oosterhoutsewaard	221
24 Haaksbergerveen	592
25 Achter de voort	13
26 Gravenbos	27
27 Stroomesch	36
28 Arkemheen	227
29 Randmeer Oeverlanden	149
30 Oostereng	869
31 Wageningse Uiterwaarden	218
32 Lakemond	11
33 Ommen - boswachterij	657
34 Maria- en Deurnse Peel	2.707
35 Schouwen-Duiveland	151
36 Overlaat	456
37 Armenland Ruwiel	8
38 Bijleveld	7
39 Kockengen	29
40 Benschop	22
41 Broek en Blokland	111
42 Austerlitz	794
43 De Vuursche	963
44 Groeneveld	170
Totaal	19.604
Doelstellingsgericht areaal 31-12-2005	215.607
Percentage areaal beoordeeld	9,1%

Tabel 3: Geplande en aanwezige doeltypen in beoordeeld areaal 2006

		Gepland hectare	Aanwezig hectare	%
Dt 1	1 Nagenoeg natuurlijke eenheid	0	0	0
Dt 2	2 Begeleid natuurlijke eenheid	0	0	0
Dt 3	3 Bosgemeenschap	2.118	2.051	97
Dt 4	4 Bosvervangingsgemeenschap	419	504	120
Dt 5	5 Natte heide, hoogveen, natte duinvalleien	3.550	2.829	80
Dt 6	6 Droge heide en duinen	491	1.224	249
Dt 7	7 Verlandingsvegetaties	72	0	0
Dt 8	8 Moerashooiland	104	77	74
Dt 9	9 Bloemrijk grasland, droog schraalgrasland	1.878	2.876	153
Dt 10	10 Vochtig schraalgrasland	599	284	47
Dt 11	11 Open water met functie natuur	93	21	22
Dt 12	12 Kleinschalig (begeleid) natuurlijke eenheid	651	0	0
Dt 13	13 Multifunctioneel bos	6.908	6.891	100
Dt 14	14 Rietland	4	4	100
Dt 15	15 Weidevogelgrasland	473	473	100
Dt 16	16 Akker	14	0	0
Dt 17	17 Open water multifunctioneel	172	244	142
Dt 18	18 Landschapselementen met natuurfunctie	150	0	0
Dt 19	19 Korte vegetaties	273	343	125
Dt 20	20 Overige landschappelijke elementen	270	419	155
Totaal		18.238	18.238	

Tabel 4: Oorzaken van het niet realiseren van subdoeltypen in 2005

doel- type code	niet gerealiseerd hectare	10	20	30	40	50	60	70	80	90	%
Dt 1											
Dt 2											
Dt 3	110	76		24							90%
Dt 4	8			8							100%
Dt 5	732			18	21	712					102%
Dt 6	176	63	49	7	69					37	128%
Dt 7	62			8	31	21		6		27	149%
Dt 8	30				30						100%
Dt 9	602	21	57	309	273	62				47	128%
Dt 10	331			19	319	47				2	117%
Dt 11	72			53		17				33	144%
Dt 12	536			348						651	186%
Dt 13	148			136						12	100%
Dt 14											
Dt 15	7									7	100%
Dt 16	10				2					8	100%
Dt 17	3			3							100%
Dt 18	138	3		60	3					104	123%
Dt 19											
Dt 20											
	2.966	163	106	993	747	859		6		929	
		5%	4%	33%	25%	29%		0%		31%	128%

Verklaring: Op 5% van het areaal waarop het subdoeltype niet gerealiseerd is sprake van oorzaak 10.

Tabel 5: Ontwikkeling vegetaties

Vegetaties	35.626 ha	25.214 ha
vegetatie gerealiseerd	0%	0%
planning dc vegetatie niet gerealiseerd	0%	0%
realisatie planning dc vegetatie onbekend	0%	
situatie dc vegetatie beter	41%	58%
situatie dc vegetatie gelijk	30%	42%
situatie dc vegetatie slechter	29%	0%
situatie dc vegetatie onbekend	0%	

Tabel 5A: Ontwikkeling vegetatie in heide

Heide (dt 5 en 6, excl 6.2 en 6.6)	0 ha	4.011 ha	2.204 ha
planning dc vegetatie in heide gerealiseerd	0%	72%	76%
planning dc vegetatie in heide niet gerealiseerd	0%	28%	24%
planning dc vegetatie in heide onbekend			
	Totaal	Natte heide hoogveen	Droge heide duin
situatie dc vegetatie in heide beter	73%	98%	62%
situatie dc vegetatie in heide gelijk	27%	1%	38%
situatie dc vegetatie in heide slechter	0%	1%	0%
situatie dc vegetatie in heide onbekend			

Tabel 5B: Graslanden

Graslanden (dt 8, 9, 10, 15, excl 9.6 en 15.2)	0 ha	0 ha	0 ha	0 ha
planning dc vegetatie in graslanden gerealiseerd	35%	40%	0%	0%
planning dc vegetatie in graslanden niet gerealiseerd	52%	60%	0%	0%
planning dc vegetatie in graslanden onbekend	13%			
	Totaal	Natte graslanden	Droge graslanden	
situatie dc vegetatie in graslanden beter	54%	54%	55%	
situatie dc vegetatie in graslanden gelijk	37%	28%	42%	
situatie dc vegetatie in graslanden slechter	8%	18%	4%	
situatie dc vegetatie in graslanden onbekend				

Tabel 6: Ontwikkeling broedvogels

Vogelgroepen	39.428 ha	34.194 ha
Broedvogels gerealiseerd	65%	75%
planning dc broedvogels niet gerealiseerd	21%	25%
planning dc broedvogels onbekend	13%	
situatie dc broedvogels beter	26%	38%
situatie dc broedvogels gelijk	21%	30%
situatie dc broedvogels slechter	22%	32%
situatie dc broedvogels onbekend	32%	

Tabel 6A: Ontwikkeling weidevogels

Weidevogels	3.488 ha	3.076 ha
planning dc broedvogels gerealiseerd	83%	94%
planning dc broedvogels niet gerealiseerd	5%	6%
planning dc broedvogels onbekend	12%	
situatie dc broedvogels beter	8%	9%
situatie dc broedvogels gelijk	16%	20%
situatie dc broedvogels slechter	58%	71%
situatie dc broedvogels onbekend	18%	

Tabel 6B: Vogelgroepen in het bos

Vogelgroepen in bos (dt 3, 4, 13)	23.933 ha	20.200 ha
planning dc broedvogels in bos gerealiseerd	56%	66%
planning dc broedvogels in bos niet gerealiseerd	28%	34%
planning dc broedvogels in bos onbekend	16%	
situatie dc broedvogels in bos beter	30%	54%
situatie dc broedvogels in bos gelijk	8%	14%
situatie dc broedvogels in bos slechter	18%	32%
situatie dc broedvogels in bos onbekend	44%	

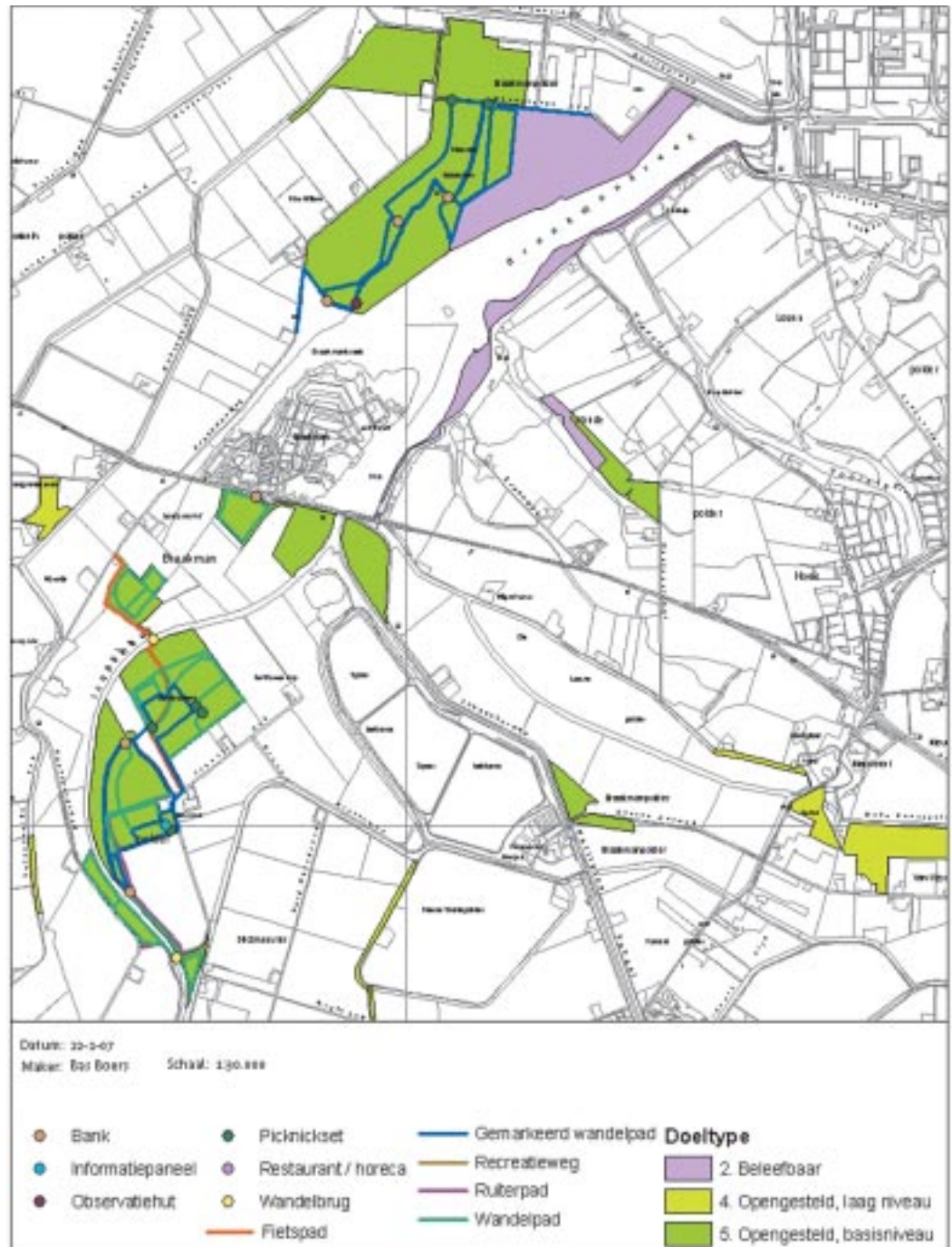
Bijlage B

Vraaggericht werken in de Braakman: de resultaten van het tevredenheidsonderzoek in kaart gebracht

Huidige Doeltype-allocatie en Recreatieve Voorzieningen De Braakman

Toekomstige Doeltype-allocatie en Recreatieve Voorzieningen De Braakman (schets)

Staatsbosbeheer
Princenhof Park 1
3972 NG Driebergen
www.staatsbosbeheer.nl

Doelrealisatie is het verantwoordingsdocument over het prestatiecontract dat Staatsbosbeheer jaarlijks met de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit sluit op basis van een offerte. Het beschrijft de mate waarin geplande doelen zijn gerealiseerd door Staatsbosbeheer. Daarnaast worden er effecten van het beheer door Staatsbosbeheer aangegeven. De informatie betreft onder meer het aandeel hectars per doeltype natuur en recreatie, en activiteiten ter verbetering van de relatie tussen Staatsbosbeheer en de samenleving. Doelrealisatie is openbaar, maar primair bedoeld voor het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.